

ODRAZ DVORSKÉ KULTURY V MĚSTSKÉM PROSTŘEDÍ VE 13. A 14. STOLETÍ

Martin MUSÍLEK

Kolem poloviny 13. století se v kronice města Kolína nad Rýnem objevuje patricij Gerart Scherfgin. Na této informaci by nebylo nic pozoruhodného, pokud by zde autor kroniky Gottfried Hagen Gerarta nepředstavil se všemi náležitými atributy jako rytíře. Jak si již povšiml ve své studii Horst Wenzel, jeho vybavení bylo rytířské, označoval se jako *Her* (pán), tedy oslovením, které v této době náleželo pouze šlechticům. Jako rytíři byli označeni také jeho synové Gerhard a Jindřich. Kronikář nezapomněl vyzvednout Gerartovy rytířské výkony na turnajích v Traznegies (1251), v Neuss (1241) a konečně na kolbišti v Jülichu, kde dokonce dokázal v turnajovém klání vybojovat jednu z udílených cen.¹ Gottfried však do této podoby nestylizoval pouze Gerarta Scherfgina, ale i řadu dalších kolínských patricijů. Počátky sílicího rytířského elementu, vztahujícího se na kolínskou nejvyšší městskou vrstvu, tak můžeme sledovat zhruba od sedmdesátých let 13. století.²

Gottfried Hagen pocházel z kolínské rodiny Vetscholderů patřící k patricijské elitě. Narodil se někdy kolem roku 1230 a ve své veršované kronice nastínil dějiny města v rozmezí let 1238 až 1270. Na základě svého původu přirozeně kladl hlavní důraz na přední kolínské patricijské rodiny a jejich politické zájmy, se kterými se ztotožňoval,³ a snažil se je představit jako privilegovanou vrstvu s aristokratickým

---

¹ *Des Meisters Godefrid Hagen, der Zeit Stadtschreibers. Reimchronik der Stadt Cöln aus dem dreizehnten Jahrhundert*, Eberhard von Groote (ed.), Köln am Rhein 1834, v. 3607–3615, s. 125; Horst WENZEL, *Aristokratisches Selbstverständnis im städtischen Patriziat von Köln, dargestellt an der Kölner Chronik Gottfried Hagens*, in: *Literatur – Publikum – historischer Kontext 1. Beiträge zur älteren deutschen Literaturgeschichte*, Joachim Bumke – Thomas Cramer – Gert Kaiser – Horst Wenzel (Hg.), Bern–Frankfurt am Main–Las Vegas 1977, s. 9–11.

² Manfred GROTEN, *Köln im 13. Jahrhundert. Gesellschaftlicher Wandel und Verfassungsentwicklung*, in: *Städteforschung Reihe A: Darstellungen*, Bd. 36, Peter Johanek (Hg.), Köln–Weimar–Wien 1995, s. 279–280.

³ Tamtéž, s. 230–231, 279–284.

sebeпоjetím.⁴ Patnáct předních kolínských rodin na stránkách kroniky usilovalo dodatečně potvrdit a legitimovat své výjimečné postavení v rámci města. Nejedná se o náhodu, že s podobnými tendencemi se můžeme setkat také v rámci vládnoucí vrstvy některých českých a moravských středověkých měst – patriciátu.⁵ Bohužel až do vypuknutí husitských válek nevznikla v českém prostředí typicky městská kronika odpovídající kolínskému vzoru.⁶

Pokusme se však přesto, pomocí dochované pramenné materie, přenést Welzelovy závěry na české prostředí. Autor na základě kolínské městské kroniky představil aristokratické sebeпоjetí městského patriciátu, které podle něj tvořilo základní podmínku a předpoklad pro recepci dvorské literatury ve městě. Lze vůbec v českém prostředí najít stopy po aristokratickém sebeпоjetí městského patriciátu? A pokud ano, je vůbec možné porovnávat kolínské poměry s českými? Ve kterých oblastech se pak můžeme setkat s odrazem a recepcí dvorské kultury v domácím městském prostředí? A konečně jaký vliv mělo toto sebeпоjetí na samotnou recepci dvorské kultury?

Tato recepce však nepostupovala jednosměrně, to znamená pouze z panovníckého dvora do měst. Středověký panovnícký dvůr představoval komplex sociálních a vládních struktur, kde se úzce prolínaly kulturní a politické prvky.⁷ Právě zde se

---

⁴ H. WENZEL, *Aristokratisches Selbstverständnis*, s. 10.

⁵ Již od poloviny minulého století probíhá v historické obci diskuze, snažící se přesně vymezit a definovat pojem patriciát. Podle Jaroslava Mezníka patriciát představoval horní vrstvu městského obyvatelstva, která se vyznačovala velkým bohatstvím a značným vlivem ve městě. Tvořily ho rody, které byly vzájemně propojeny sňatky a svoje významné postavení si ve městě udržovaly po několik generací. Příjmy těchto patricijů pocházely především z obchodních zisků a z důchodů, které plynuly z nemovitého majetku. Po celé období, kdy stáli v čele daného města, se snažili udržet ve svých rukou veškerou moc a využívali ji k podpoře vlastních zájmů, Jaroslav MEZNÍK, *Z problematiky středověkého patriciátu*, *Československý časopis historický* 11, 1963, s. 629–631. Na tomto místě není možné vyjmenovat veškerou literaturu, která se tomuto tématu věnovala. Řada autorů přišla s vlastní charakteristikou patriciátu a jednotlivé definice se často popírají. Proto v této práci bude přihlédnuto k Mezníkově definici, přestože i jeho pojetí patriciátu není bezproblémové. Podnětné zamyšlení nad celou problematikou přinesl nejnověji Martin NODL, *Elity v českých a moravských pozdně středověkých městech jako badatelský a interpretační problém*, *Documenta Pragensia* 22, 2004, s. 23–49, kde lze najít odkazy na nejnovější zahraniční a českou literaturu.

⁶ K tomu srovnej Marie BLÁHOVÁ, *Stadt, Bürgertum und Städtewesen im Spiegel der Geschichtsschreibung. Wege zur städtischen Historiographie in den böhmischen Ländern im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit*, in: *Städteforschung* 47, *Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit*, Peter Johanek (Hg.), Köln 2000, s. 233nn., 246.

⁷ Werner RÖSENER, *Hofämter an mittelalterlichen Fürstenhöfen*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 45, 1989, s. 485. K tomu TÝŽ, heslo „Hof“, in: *Lexikon des Mittelalters* 5, Stuttgart–Weimar 1999, s. 66–67; TÝŽ, *Der mittelalterliche Fürstenhof. Vorbilder, Hofmodelle und Herrschaftspraxis*, in: *Mittelalterliche Fürstenhöfe und ihre Erinnerungskulturen*,

na jednu stranu měšťané setkávali s kulturními novinkami, které se snažili zpočátku přejímat a napodobovat, na druhou stranu však neustále udržovali úzké vazby a obchodní styky s předními říšskými a flanderskými městy, kde měli možnost sami načerpat pokročilé kulturní vlivy, které pak přenášeli do českého prostředí a potažmo i na panovnický dvůr.

Měšťanská heraldika a sfragistika

První oblastí, ve které se můžeme setkat s aristokratickým sebepojetím patriátu, představuje měšťanská heraldika a sfragistika, která se u nás postupně začínala vyvíjet během 13. století.⁸ Sebevědomá patricijská vrstva českých měst začala používat znaků jako projevu jejich skutečného společenského postavení, jímž se toužila přiblížit erbovní šlechtě.⁹ S podobným vývojem se setkáváme také v souvislosti s postupující recepcí rytířské kultury u kolínských patricijů.¹⁰ První zjištěná patricijská pečeť u nás pocházela z roku 1258 a již o čtyři roky později se objevily měšťanské pečeti ve tvaru štítu.¹¹ Dne 25. října 1258 došlo ve Šlapanově k vydání

Carola Fey – Steffen Krieb – Werner Rösener (Hg.), Göttingen 2007, s. 21–23. Srovnej Peter MORAW, *Über den Hof Kaiser Karls IV.*, in: *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter, Vorträge und Forschungen 48*, Peter Moraw (Hg.), Stuttgart 2002, s. 78nn. K hospodářským základům rytířské dvorské kultury Werner RÖSENER, *Die ritterlich-höfische Kultur des Hochmittelalters und ihre wirtschaftlichen Grundlagen*, in: *Rittertum und höfische Kultur der Stauferzeit*, Johannes Laudage – Yvonne Leiverkus (Hg.), Köln–Weimar–Wien 2006, s. 111–135.

⁸ Ještě dříve se objevily městské pečeti, kdy první známá patřila městu Chebu, které jí pečetilo roku 1242 na originální dochované listině šlechtice Konráda z Hohenberka, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1*, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Praha 1962, č. 14, s. 76–77. Vzhledem k rozsahu studie však budou muset být městské pečeti, používané jako vyjádření souhlasu, potvrzení nebo schválení městské obce jako celku, vypuštěny a pozornost bude věnována pouze těm, které používali jednotlivci pocházející z městského prostředí.

⁹ K tomu srovnej *Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Bilder und Begriffe*, Residenzenforschung 15/I–II, Werner Paravicini (Hg.), Ostfildern 2005, s. 289–291. Sociální funkci heraldiky ve šlechtickém a městském prostředí nastínil Werner PARAVICINI, *Gruppe und Person. Repräsentation durch Wappen im späteren Mittelalter*, in: *Die Repräsentation der Gruppen. Texte – Bilder – Objekte*, Otto Gerhard Oexle – Andrea von Hülsen-Esch (Hg.), Veröffentlichungen des Max–Planck–Instituts für Geschichte 141, Göttingen 1998, s. 327–389.

¹⁰ M. GROTEN, *Köln im 13. Jahrhundert*, s. 281–282.

¹¹ Rostislav NOVÝ, *Počátky znaků měst českých*, Sborník archivních prací 26, 1976, s. 407–408. K tomu srovnej Jarmila KREJČÍKOVÁ – Tomáš KREJČÍK, *Úvod do české sfragistiky*, Ostrava 1989, s. 72–73. Na listině z 2. září 1258 se objevuje nejenom pečeť města Jihlavy, štítového tvaru s vyobrazením dvouocasého lva, ale i další čtyři, patřící zřejmě mincmistrům a zároveň vydavatelům listiny Eberhardovi, Dětmarovi, Jindřichovi a Jindřichovi Ptákovi, CDB V/1, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Praha 1974, č. 168, s. 269. K tomu Jindřich ŠEBÁNEK

listiny mincmistra Jindřich Ptáka, která je první a až do počátku 14. století také jedinou, jež byla vydána pouze pod autoritou pečeti městského obyvatele.¹² O čtyři roky později spatřujeme první pečeť měšťana královského města Litoměřic. K listině vydané 10. srpna 1262 ji přivěsil litoměřický měšťan Jan, syn bývalého rychtáře Herberta. Vykazuje nápadnou podobnost s pečeti pocházejícími od horních podnikatelů z okolí dnešního Havlíčkova Brodu, především s pečeti Jindřicha Ptáka z roku 1258.¹³ Z litoměřické oblasti se však nejedná o jediný doklad. Další brzy následovaly.¹⁴

Litoměřičtí měšťané však nezůstali v používání svých pečeti osamoceni. V šedesátých letech 13. století se vyskytuje první pečeť olomouckého měšťana, roku 1279 nacházíme první pečeť měšťana čáslavského, o deset let později opavského Heřmana Lohena, a dále i řady brněnských měšťanů.¹⁵ Všechny tyto doklady ukazují sfragistickou vyspělost nejenom u nejpřednějších a patrně i nejbohatších patricijů v zemi, pohybujících se v okolí nalezišť stříbrné rudy, ale také u měšťanů venkovských královských měst. Zároveň nás upozorňují na poměr měst a jejich obyvatel k listině jako takové, dokládající svým počtem a rozšířením kladný vztah.¹⁶

Jednotlivé patricijské rodiny byly na své erby patřičně hrdé. Dokládá to spor, který propukl roku 1350 mezi Lamperfulery a Rosty ohledně stejného znaku, jež obě rodiny používaly. Spor nakonec museli rozhodnout staroměstští konšelé, kteří ustanovili barevné rozlišení znaku tak, že Rostové měli užívat barvu bílou a černou, kdežto Lamperfulerové pak bílou, černou a červenou.¹⁷

– Sáša DUŠKOVÁ, *Česká listina doby Přemyslovské III. Listina měst a jejich obyvatel*, SAP 6, 1956, s. 122–123.

¹² CDB V/1, č. 167, s. 266–268. K tomu J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Česká listina III*, s. 125.

¹³ Na špičaté oválné pečeti se setkáváme s dvěma na větvičkách sedícími ptáky a opisem „+ S. IOHIS. FILII. D. HERBERTI“, CDB V/1, č. 347, s. 518.

¹⁴ Roku 1273 použil podle koroborace listiny pečeť měšťan Haneman a o pět let později také Vojslav, J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Česká listina III*, s. 128–129.

¹⁵ K listině Heřmana Lohena byla přivěšena nejprve pečeť samotného měšťana a až posléze města Opavy, o které se v koraboraci hovoří již jako o nadbytečné. Zajisté se zde setkáváme s pyšným měšťanem, který se zakoupením venkovského statku řadil mezi šlechtice a povzneseně hleděl na své bývalé spoluměšťany, *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV.*, Antonín Boček (ed.), Olomouc 1845, č. 288, s. 364–365; J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Česká listina III*, s. 127, poznámka 72, s. 137, 141. Pečeti brněnských měšťanů uvádí Berthold BRETHOLZ, *Geschichte der Stadt Brünn I. (bis 1411)*, Brno 1911, s. 334–337 a tabulka VIII.

¹⁶ J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Česká listina III*, s. 144–145.

¹⁷ Citaci dané pasáže ze staroměstské městské knihy *Liber vetustissimus statutorum et aliarum rerum memorabilium*, uložené v MA Praha, rkp. č. 986, fol. 180a, podal R. NOVÝ, *Počátky znaků*, s. 407, poznámka 97. Srovnej František ZOUBEK, *Rozepře o znaky rodů městských*, Památky archeologické a místopisné 7, 1868, s. 435–437; Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy II*, Praha 1892², s. 468. K rodině Lamperfulerů TÝŽ, *Dějepis města Prahy I*, Praha 1892², s. 323.

Během vlády Karla IV. se do staroměstské radní vrstvy vedle patricijských rodů podařilo proniknout také zástupcům nejvýznamnějších řemeslníků. Obě skupiny pak pro své reprezentační účely používaly jednak klasicky vybavené znaky, ale řemeslníci začali přinášet také atributy svého povolání.¹⁸ Dalším důkazem výskytu měšťanských znaků, který vypovídá o jejich podobě a zamýšlené viditelné symbolice majitelů, představuje znaková galerie donátorů výstavby gotické části staroměstské radnice v šedesátých letech 14. století. Vedle patricijských erbů zde můžeme nalézt jeden původem řemeslnický znak, a to na štít vloženu merku.¹⁹

O významu, který Karel IV. připisoval městům a jejich předním obyvatelům, svědčí znaková výzdoba v císařském audienčním sále na hradě Laufu. K jejímu zhotovení došlo nejspíše někdy kolem roku 1361 a vedle erbů řady českých šlechtických rodů se zde objevuje vyobrazení znaků nejenom předních měst zemí Koruny české, to znamená Prahy, Vratislavi a Kutné Hory, ale také pražské patricijské rodiny Olbramoviců, který tvořily původně stříbrné zuby, jež později dostaly podobu plamenů v červeném poli (obr. č. 1).²⁰ Zřejmě se zde projevil vztah Olbrama Menhartova ke dvoru a k samotnému císaři, neboť tento patricij od roku 1354 působil jako rychtář na Novém Městě pražském a mezi lety 1373 až 1380 dokonce zastával úřad vyšehradského purkrabí.²¹ Podle interpretace laufské znakové galerie Vladimíra Růžka pak můžeme pod městskými znaky jako souhrnnými symboly tušit i další Karlovy měšťanské dvořany. Předsunutí těchto tří městských znaků před šlechtic-

---

Práva Rostů během této pře hájili Donat a Bernard, oba významní představitelé rodu, Lamperfulery pak Enderlin Rupertův a Frána Negel. Jaroslav Mezník se na základě patricijských zástupců domníval, že pod jinak neznámým rodovým jménem Lamperfulerové se skrývali příslušníci pražských rodin Ruprechtů a Negelů, Jaroslav MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 18.

¹⁸ Nejstarší takovou památku představuje osobní pečetidlo královského krejčího Petra, pocházející z první poloviny 14. století. Spatřujeme na něm vyobrazené nůžky, typický atribut krejčovského řemesla, umístěné v gotickém štítě, R. NOVÝ, *Počátky znaků*, s. 407, poznámka 97.

¹⁹ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika. Znaky pražských měst, cechů a měšťanů*, Praha 1993, s. 157.

²⁰ Znak zde byl zřejmě umístěn narychlo, o čemž vypovídá jeho úsporné provedení pouhou rytbou. Na druhou stranu však slohově neodporuje ostatním erbům předních baronů především svým provedením ve tvaru štítu, Vladimír RŮŽEK, *Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361 (Příspěvek ke skladbě královského dvora Karla IV.)*, SAP 38, 1988, s. 174–176, 197, 269.

²¹ *Liber secundus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus. Inchoans ab anno 1369 usque 1373*, František Antonín Tingl (ed.), Praha 1868, s. 86; *Regesta diplomatica nec non epistolaria regni Bohemiae et Moraviae VI*, Bedřich Mendl (ed.), Praha 1928, č. 13, s. 13–14. K němu také V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 446.

kými ukázalo panovníkův názor na hierarchii a odráželo početné zastoupení měšťanů na jeho dvoře.²²

Patricijská heraldika prezentující aristokratické sebepojetí kutnohorského patriciátu se uplatňovala také při výzdobě kaplí, které tyto rodiny zakládaly. Doklad o tom podává dochovaný erb na svorníku ruthardovské kaple v chrámu sv. Jakuba v Kutné Hoře pocházející z poloviny 14. století (obr. č. 2). Pod hrncovitou helmici ozdobenou fafrnochem se nachází gotický štít, na kterém je vyobrazen znak *generacio Ruthardorum* – lidská ruka držící rozvětvený strom nebo větev. Potomci horníka Rutharda patřili mezi přední kutnohorské patricije a založením vlastní kaple dávali svoje postavení jasně najevo. Touha po vlastní reprezentaci a zvýšení prestiže se zde mísila se snahou vyrovnat se příslušníkům šlechty, což dokládá typicky šlechtické ztvárnění rodového erbu v kombinaci s rytířskou přilbicí.²³

Další významná kutnohorská patricijská rodina Pirknerů se ve své reprezentaci vyrovnala Ruthardům. Štěpán, syn bohatého a vlivného Pertolda Pirknera, roku 1324 použil pečeť, která nesla jasné znaky šlechtické heraldiky. Vedle samotného erbu svislé březové větévky s pěti listy na dlouhých řapících, která vyrůstá ze třech kopců a vychází ze špičky štítu, se zde objevuje kbelcový helm s příkrývadly a klenotem. Štěpánovu touhu vyrovnat se šlechtě prozrazuje také opis, na kterém používá přídomku z Pirkenštejna (obr. č. 3). Na samotné listině, ukončující spor o kutnohorský špitál, však zásadně vystupuje pouze jako kutnohorský měšťan.²⁴

Samotná odpověď na otázku, odkud příslušníci patriciátu přejímali heraldické a sfragistické motivy, nelze zodpovědět jednoznačně. Již Libor Jan upozornil na skutečnost, že erb Mikuláše od Věže, který tvořila krokev ve štípeném štítu, nese nepochybné ovlivnění francouzskou heraldikou.²⁵ Opomenout nesmíme vlivy pocházející z předních říšských měst a především ani působení domácí šlechtické a panovnické heraldické tradice. Kořeny patricijské heraldiky a sfragistiky proto zřejmě můžeme hledat ve všech těchto oblastech. Panovnický dvůr však představoval pro přední měšťany ideální prostředí pro vlastní heraldickou reprezentaci, jak se s ní setkáváme např. v případě Olbramovického znaku v audienčním sále Karla IV. na hradě Laufu. Podobně jako v Kolíně nad Rýnem pak recepce heraldických a sfra-

²² V. RŮŽEK, *Česká znaková galerie*, s. 287. K tomu srovnej Robert NOVOTNÝ, *Dvorská a zemská hierarchie v pozdně středověkých Čechách*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, Mediaevalia Historica Bohemica, Supplementum 1, Dana Dvořáčková–Malá (ed.), Praha 2006, s. 149, poznámka 10.

²³ Obdobnou povahu měl například i znak pražského měšťana Jana Rotleva v pražském Karolinu ze třetí čtvrtiny 14. století, R. NOVÝ, *Počátky znaků*, s. 408, poznámka 100.

²⁴ RBM III, Josef Emler (ed.), Praha 1890, č. 968, s. 377: „*Stephanus Pirkner, civis in Kuthna*“. Originál listiny uložen v Archivu Národního muzea, sign. A 55. K pečetí František BENEŠ, *Pečetí měšťanů. Země česká – Kutná Hora*, Praha 1937.

²⁵ Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, s. 95–96.

gstických motivů úzce souvisela s aristokratickým sebepojetím příslušníků patriciátu a se šířením a přijímáním dvorské rytířské kultury v městském prostředí.

Oblékání a přejímání dvorské módy v městském prostředí

Další sféru, ve které se můžeme setkat s recepcí dvorské kultury městským obyvatelstvem, představuje oblékání a obecně přejímání nových módních trendů, jež pozvolna začaly pronikat do českých zemí. K roku 1329 Petr Žitavský ve své *Zbraslavské kronice* tuto skutečnost vyličil slovy: „*V těch dobách a letech začala značně a podivně vznikati skoro u všech lidí a zvláště v krajinách českých a v okolních zemích jakási nová zvláštnost a zvláštní novota jak v oděvech, tak ve zvycích a mravech; a nechybějí z počtu moudrých, kteří takové věci pozorují s podivem a ve svých výkladech a básních je zavrhuji a dělají si z nich úštipky*“.²⁶ Jistě nebude náhodou, že jeden z těchto karatelů byl zavražděn právě v bouřlivě se rozvíjejícím horním městě Kutné Hoře, kam neustále proudily davy cizinců, snažících se zbohatnout na místních nalezištích stříbra, a kde se starší české zvyky zřejmě nejvíce prolínaly s novými mravy, které s sebou přinášeli cizinci.²⁷

Petr Žitavský, jako opat jednoho z nejpřednějších klášterů v království a zároveň aktivní diplomat, dokázal dále postřehnout původ všech těchto „*odporných novot*“.²⁸ Podle něj všechny pocházely od různých cizích vlád, které se v českých zemích vystřídaly po vymření Přemyslovců. Právě od nich měly být přejaty obyčejně různých mravů. Nemusíme pochybovat o pravdivosti kronikářových slov. Jak v doprovodu Jindřicha Korutanského, tak Rudolfa Habsburského a především Jana Lucemburského se nacházela velká řada cizinců, kteří s sebou do Čech přinesli novou módu a kulturní zvyky. V případě posledního ze jmenovaných se jednalo o styk českého prostředí s vyspělou kulturou, která pocházela především z Lucemburska a z Porýní, tedy území zasažených silným francouzským kulturním vlivem. Proto mohl Petr přejímání novinek v domácím prostředí charakterizovat známým rčením, že „*Čechové se chovají jako opice*“.²⁹ Pro nás bude důležité, že se tak dělo také v městském prostředí. Dokládají to závěrečné verše zbraslavského opata, hovořící

²⁶ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, FRB IV, Josef Emler (ed.), Praha 1884, s. 301: „*Hiis temporibus et in annis incepit notabiliter et mirabiliter fere in cunctis hominibus et procipue in Boemie et circumiacentium terrarum partibus quedam nova curiositas et curiosa movitas tam in vestibul, quam consuetudinibus et movibus suboriri; nec desunt de sapientum numero, qui huiusmodi cum admiratione considerant et eas in suis dictaminibus et carminibus redarguunt et subsannant*“. V textu používán překlad podle: *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regiae*, František Heřmanský – Rudolf Mertlík (edd.), Praha 1975, s. 376.

²⁷ Tamtéž, s. 301.

²⁸ Tamtéž, s. 301: „*...novitatum detestabilium*“.

²⁹ Tamtéž, s. 301: „*Ad modum simie Boemia habet se*“.

o tom, že „*dokonce jsou už i ve vsích, kdož z oněch novot se těší, na hradech však a v městech jsou čtenější zástupy nyní*“.³⁰

Od Petra Žitavského přebral kritiku soudobých mravů František Pražský, který začal práci na své kronice kolem roku 1341.³¹ Kromě doslovně převzatých pasáží však do své kroniky přidal další „nešvary“, týkající se novot v tanci, dámské módy a používání širokých opasků z ovčí vlny a s kovovými ozdobami. Navíc podle něj „*dva sluhové s námahou obléknou svého pána kvůli těsnému oděvu*“.³² Oproti Zbraslavské kronice počátek přejímání nových mravů klade až do počátku vlády Jana Lucemburského. Podobně kritizoval novoty v oblékání také Beneš Krabice z Weitmile.³³ Jak František Pražský, tak Beneš Krabice svá díla psali za vlády Karla IV., který byl v mládí vychováván na francouzském dvoře a po svém nástupu na český trůn pak skrze svůj dvůr dále rozšiřoval zvyky a módní styly, jež si zde osvojil.³⁴ Z počátku hrál v tomto směru podstatnou roli dvůr Karlovy první manželky Blanky z Valois, zcela zařízený podle francouzského vzoru,³⁵ v podobném kurzu pak pokračoval také jeho syn Václav IV.

Kritiku výstřednosti a novot v oblékání krále Václava IV. a jeho dvorského okolí můžeme najít v *Nové radě* Smila Flašky z Pardubic. Opice totiž panovníkovi radí, aby „*Nad to, což kto kdy učiní, / anebo kterak chodie jiní, / spatře stříhy i všecky kroje, / nemějž nikakež pokoje, / ač téhož dobudeš sobě*“.³⁶ Z těchto veršů jasně vyplývá škodolibá rada opice, aby král nehleděl na dosavadní zvyky v oblékání a snažil se co nejvíce oblékat podle cizí módy. Právě v době vlády Václava IV. dosáhla česká středověká móda vrcholu, kdy tvar šatu, jeho výzdoba i stříh byly podle dobových hledisek nejdokonalejší.³⁷ Co však jednomu přišlo jako vrchol vkusu,

³⁰ Tamtéž, s. 302: „*Iam sunt in villis, qui delectantur in illis, Et plures turbe nunc castris sunt et in urbe*“.

³¹ *Kroniky doby Karla IV.*, Marie Bláhová a kol. (edd.), Praha 1987, s. 564.

³² *Chronicon Francisci Pragensis*, FRB Series nova I, Jana Zachová (ed.), Praha 1997, s. 126: „*...duo famuli induunt dominum propter vestis artitudinum cum labore*“.

K tomu srovnej Ludmila KYBALOVÁ – Olga HERBENOVÁ – Milena LAMAROVÁ, *Obrazová encyklopedie módy*, Praha 1973, s. 113.

³³ *Kronika Beneše z Weitmile*, FRB IV, Josef Emler (ed.), Praha 1884, s. 536. K nošení šperků a náhrdelníků ve středověkých Čechách také Ludmila KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Středověk*, Praha 2001, s. 203nn. Benešovu kritiku převzal do své kroniky k roku 1367 Václav Hájek z Libočan, VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Praha 1819, s. 341.

³⁴ Čeněk ZÍBRT, *Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské I. Od dob nejstarších až po války husitské*, Praha 1892, s. 276–277.

³⁵ K roku 1334 na tuto skutečnost upozorňuje Petr Žitavský, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 320.

³⁶ SMIL FLAŠKA Z PARDUBIC, *Nová rada*, Jiří Daňhelka (ed.), Praha 1950, v. 1567–1571, s. 64.

³⁷ L. KYBALOVÁ – O. HERBENOVÁ – M. LAMAROVÁ, *Obrazová encyklopedie*, s. 127.

hodnotili staročeští mravokárci či královi odpůrci, mezi které Smil Flaška patřil, negativně a tyto názory pak prezentovali ve svých dílech.³⁸

Svědectví o tom, že se nová móda rychle šířila v městském prostředí, podává již k 18. únoru 1318 nařízení rychtáře a přísedících Starého Města pražského, kteří v rámci nového krejčovského řádu museli nařídít rovnoprávnost sukň (wambies) české a švábské.³⁹ Právě v královských městech, a především v pražském souměstí, měli obyvatelé nejvíce příležitostí poznávat cizí oděvy, ať již při každodenním styku, nebo při různých dvorských slavnostech, vjezdech panovníka a jeho dvora do města, korunovacích, narození dědiců, nebo pohřbech. Zároveň tyto události sloužily k vlastní reprezentaci jednotlivých měšťanů, kteří se svým honosným oblečením snažili dát jasně najevo příslušnost k určité městské společenské skupině. Města a městské prostředí měla po celou dobu velký vliv na přejímání a vytváření nových módních trendů. Nesmíme zapomenout ani na skutečnost, že se řada pražských obchodníků a řemeslníků přímo podílela na dovozu zahraničních látek do Čech, při kterém se setkávali s cizím prostředím a novými módními trendy.⁴⁰ Na základě importu cizích, převážně belgických, suken do Čech můžeme demonstrovat obchodní kontakty českých patricijů s říšskými městy, a především s Kolínem nad Rýnem. Zároveň se pokusme odpovědět na otázky, jak úzké byly obchodní kontakty českého prostředí s tímto říšským městem a zda lze na jejich základech komparovat kolínské poměry s českými?

Pramenná svědectví, týkající se obchodních styků českého prostředí s Kolínem nad Rýnem, snesl již František Graus.⁴¹ Pro počátek hospodářských a obchod-

³⁸ Vedle Smila Flašky výstřednosti v oblékání odmítali Konrád Waldhauser, Vojtěch z Rankova, Jan Milíč z Kroměříže, později i Jan Hus, Č. ZÍBRT, *Dějiny kroje I*, s. 279–280.

³⁹ RBM III, č. 423, s. 171. K tomu srovnej Č. ZÍBRT, *Dějiny kroje I*, s. 278. Druhy a způsob oblékání měšťanů ve 14. a 15. století nastínil V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 528–531.

⁴⁰ Obchodními styky Čech s okolními zeměmi se zabýval František GRAUS, *Český obchod se sukňem ve 14. a počátkem 15. století*, Praha 1950, s. 11nn. Ze starších prací srovnej *Versuch einer Geschichte des böhmischen Handels, in besonderer Beziehung auf die Fluss-Schiffahrt und das Commercial-Strassenwesen; ferner der Manufakturen und der so innig damit verbundenen Wissenschaften und Künste, so wie des Berg-, Münz-, Finanz- und Zollwesens aus der Periode der Přemysliden, dem Interregnum und den nachfolgenden Lützelburgen*, F. L. Hübsch (Hg.), Praha 1849; Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v XIV. a XV. století*, Praha 1906, s. 94–114, 303nn.; Georg JURITSCH, *Handel und Handelsrecht in Böhmen bis zur hussitischen Revolution. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der österreichischen Länder*, Leipzig–Wien 1907, a V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 399. Nejnověji pak Miloš DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod I*, *Pražský sborník historický* 34, 2006, s. 7–91, a II, PSH 35, 2007, s. 7–61. Roku 1336 se objevuje pražský patricij Mikuláš Rokycanský jako věřitel krále Jana za dovezená zahraniční sukna v hodnotě 760 hřiven stříbra, V. V. TOMEK, *Dějepis I*, s. 315. Obchodu se sukňem se věnovala například pražská rodina Clementerů, ale i řada dalších, Tamtáž, s. 324, 334nn.

⁴¹ F. GRAUS, *Český obchod*, s. 24–29.

ních kontaktů nám chybí doklady a jisté je pouze to, že již v polovině 13. století byli čeští obchodníci v Kolíně stálými hosty. Pro nás bude důležitá zmínka vážící se k roku 1275, která dokládá úzké vazby mezi brněnskými a kolínskými patricijí. V tomto roce v Brně zemřel kolínský patricij Konstantin „von der Mühlengasse“, který s místním prostředím čile obchodoval a pět jeho dětí se v Brně dokonce oženilo.⁴² Konstantin, patřící k vedlejší linii staré kolínské rodiny Parfusů, nenáležel mezi měšťanskou elitu a ani žádný příslušník rodu z Mühlengasse nepoužíval rytířský titul. Přesto jsou doloženy úzké vazby, jež se vytvořily mezi tímto rozrodem a dalšími kolínskými rodinami, pro které se nám dochovaly zprávy o aristokratickém sebepojetí.⁴³ Nejvíce zmínek však pochází až z poloviny 14. století. Máme doklady různých úvěrových operací, obchodních privilegií a nařízení, v neposlední řadě také případy českých kupců v zahraničí, stejně jako kolínských v Čechách. Obchodní styk pak neprobíhal pouze po souši, ale také po splavných řekách.⁴⁴

Všechny tyto příklady ukazují na úzké hospodářské styky, které se vytvořily mezi pražskými a brněnskými patricijí na straně jedné, kolínskými obchodníky a rodinami na straně druhé. Příklad Konstantina z Mühlengasse svědčí o skutečnosti, že mezi jednotlivými rodinami docházelo již od konce 13. století nejenom k obchodním kontaktům, ale také k navazování osobních a rodinných vazeb.⁴⁵ Právě v tomto období u jednotlivých předních kolínských *Geschlechter* docházelo k pronikání rytířských prvků a nárůstu aristokratického sebepojetí. Prostřednictvím vzájemných obchodních kontaktů se toto sebepojímání šířilo z pokročilejšího kolínského prostředí také do Čech a na Moravu, kde se s ním ztotožňovala především sebevědomá patricijská vrstva. Kromě dovozu drahých suken ze zahraničí však v některých královských městech nacházíme řadu řemeslníků, kteří se věnovali navrhování a výrobě nových obleků, jež se koncem vlády Karla IV. rozšířily po celé Evropě.⁴⁶ V případě

⁴² Luise von WINTERFELD, *Handel, Kapital und Patriziat der Stadt Köln*, Lübeck 1925, s. 9. V první polovině 13. století se mezi kolínskými patricijí často vyskytuje křestní jméno Bruno, které nesl také první doložený mincmistr a zároveň brněnský měšťan, M. GROTEN, *Köln im 13. Jahrhundert*, s. 325. Problematika srovnání křestních jmen prvních českých patricijů s jednotlivými říšskými městy by si však zasloužila samostatnou pozornost a na základě shody jednoho jména nelze vyvozovat žádné závěry.

⁴³ M. GROTEN, *Köln im 13. Jahrhundert*, s. 282.

⁴⁴ F. GRAUS, *Český obchod*, s. 24nn.

⁴⁵ Roku 1422 pražský měšťan Jindřich Saxenveld, vyhnaný z Prahy za husitské revoluce, uspořádal svoji pozůstalost. Vykonavatelem Jindřichovy poslední vůle byl jeho bratr a jeden kolínský měšťan, Tamtéž, s. 28–29.

⁴⁶ Tomkovi se mezi lety 1348 až 1419 podařilo napočítat celkem 238 ševců, 136 kožišníků, 25 kloboučníků, 3 výrobce dřeváků, 9 čepičářů a řadu dalších řemeslníků, zabývajících se výrobou oděvů nebo jejich součástí. Zdaleka se však nejedná o přehled všech působících řemeslníků, ale jsou zde zachyceni pouze ti, co po sobě zanechali nějakou písemnou památku. K řemeslům věnujícím se zhotovování obleků v pražských městech V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 375–377, 383.

pražského souměstí a Brna byli v kontaktu s dvorským královským nebo markraběcím prostředím, pro které vyhotovovali zakázky týkající se nového oblečení, jež později začali sami upravovat.⁴⁷

Svědčí o tom např. zmínka Tomáše Štítného ze Štítného, který vytýká „*hrdým krajčóm*“, že „*své řemeslo ku prielišné chlípě obracijí, a ne ku potřebě lidské*“.⁴⁸ Dále vymýšleli a vyráběli oděvy podle nové módy pouze z pýchy. Odtud pak podle Tomáše pochází „*leckakých dvorností nových vymýšlenie, tak v krojích rúcha, jako v tancích skokov nových*“. Ani původem drobný zeman Tomáš Štítný však nepochyboval, že „*krásné jistě jest znamenie hrdosti*“.⁴⁹ Nemusíme pochybovat o tom, že ti nejbohatší řemeslníci později začali dvorské módní novinky i napodobovat a sami používat. Vzhledem k tomu, že v této době platil oděv za jeden z důležitých symbolů sociálního postavení, pochopíme, proč nacházíme v pramenech výslovně jmenovány dvorské krejčí Václava I. a Jana Lucemburského, kteří požívali zvláštní panovnické přízně a zároveň se počítali k panovnickému dvoru.⁵⁰

⁴⁷ Doklad prolutosti dvorského a městského prostředí podal Hans PATZE, *Die Hofgesellschaft Kaiser Karls IV. und König Wenzels in Prag*, in: *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 114, 1978, s. 755nn., zejména s. 763–764.

⁴⁸ TOMÁŠ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, *Knižky šestery o obecných věcech křesťanských*, Karel Jaromír Erben (ed.), Praha 1852, s. 171.

⁴⁹ Tamtéž, s. 242, 124.

⁵⁰ Například roku 1240 se setkáváme s královským krejčím Jindřichem (*Henricus sartor regis*), CDB III/1–2, Gustav Friedrich (ed.), Praha 1942, č. 257, s. 349. Zdá se, že Jindřich v panovníkově okolí nezastával podřízené postavení, přestože se nejednalo o úředníka. Na listině, kterou král Václav I. potvrdil některé majetky kláštera Na Františku, vystupoval sice ve svědečně řadě na posledním místě, na druhou stranu se zde objevil mezi předními šlechtici království. Srovnej Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253)*, Praha 1928, s. 859. Mezi lety 1335 až 1345 máme doloženého dalšího královského krejčího Jindřicha řečeného Kvek: „*Henricum, d. regis Boemiae sartorem dictum Qwek, civem Pragensem; Henrico dicto Quek sartore; Henricus, inclyti domini nostri Boemiae regis sartor, dictus Quek*“, RBM IV, Josef Emler (ed.), Praha 1892, č. 127, s. 49 (1335); č. 944, s. 378 (1341); V. V. TOMEK, *Dějepis I*, s. 361 (1345). Jeho blízkost ke králi dosvědčuje listina, pocházející z 15. ledna 1341, na které svědčil vedle předních porýnských rádců a důvěrníků Jana Lucemburského Konráda ze Sleydy, Jana z Falkensteinu a Dětricha z Hohenringen, RBM IV, č. 944, s. 378. Na tomto místě si musíme uvědomit skutečnost, že svědčit na panovnické listině automaticky neznamenalo patřit do blízkého okruhu vydavatele. U výše vyjmenovaných případů si však můžeme položit otázku, proč by na daných listinách ve svědečných řadách vystupovali obyčejní krejčí, pokud by na panovnickém dvoře nezastávali ze strany předních zemských i říšských šlechticů respektované postavení, které zřejmě plynulo z úzkých osobních vazeb s panovníkem? Svědectví bezvýznamného řemeslníka by pochopitelně ztrácelo pro příjemce listiny jakýkoliv smysl, proto se domnívám, že jak krejčí Jindřich, tak o století později Jindřich Qvek patřili k lidem z nejbližšího panovníkova okruhu.

Městská nástěnná malba vycházející ze vzorů dvorského prostředí

Doklad o přejímání dvorské kultury v městském prostředí představují také nástěnné malby, kterými si bohatí patricijové zdobili svoje světnice a obývací prostory. Důležitou úlohu při tom hrála opět vzrůstající touha měšťanstva po vlastní reprezentaci. I v této oblasti se patricijské špičky uplatňovaly už nejenom jako konzumenti, ale zároveň jako stavebníci a objednatelé uměleckých děl, která později začaly také samy vyrábět.⁵¹ Zmínky o malované výzdobě měšťanských domů nalézáme např. v česky psané rýmované *Kremsmünsterské legendě o deseti tisících rytířích*, pocházející z doby před polovinou 14. století.⁵² Pozdější zprávu o malbách v měšťanských domech podává nepřímo také Jan Hus, který kritizoval a odmítal světské náměty v jejich výzdobě. Podobně se můžeme opřít o zahraniční svědectví, např. kázání dominikána Johana Taulera, která dokládají v polovině 14. století výzdobu patricijských domů v Kolíně nad Rýnem. Místní obyvatelé si prý nechávali zdobit své domy zevnitř i zvenku od podlahy až ke střeše. Tuto výzdobu můžeme pravděpodobně předpokládat jak v Praze, tak v Jihlavě, Brně, ale i jiných českých městech.⁵³

Z malované výzdoby měšťanských domů v pražském souměstí se do dnešních dnů zachovalo pouze velmi málo dokladů. Nejstarší vyobrazení králů a královny pochází z románského domu čp. 102 v Platnéřské ulici.⁵⁴ Před rokem 1400 došlo k vyhotovení maleb v domě „U Kohouta“ čp. 2/I na Staroměstském náměstí, který je dnes součástí Staroměstské radnice.⁵⁵

⁵¹ *Gotická nástěnná malba v zemích Českých I (1300–1350)*, Jaroslav Pešina (ed.), Praha 1958, s. 54. Nástěnné malby v měšťanských domech připouštěl také V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 526.

⁵² V jejím textu můžeme na jednom místě najít verše: „*Jeswcryste, zywy chlebe, / Gestye vycze prosyme tebe: / Bwdely kto nasye vmvczenye / Myety w swem domye na styenye, / Masty neb czrnydlem psano, / Aneb z drzyewa virzyezano, / Neb z kamene vryto, / Neb na knybach w sskrzyny skryto, / Racz, by straz toho domw / Wsdy od ohnye y od hromw*“, Václav VONDRÁK, *Kremsmünsterská legenda o 10 000 rytířích*, *Listy filologické* 16, 1889, v. 306–315, s. 38–39.

⁵³ *Gotická nástěnná malba I*, s. 62–63.

⁵⁴ Dům byl zničen při demolici na počátku 20. století. Samotná malba, která překrývala požárem zčervenale a rozpukané zdivo, se dnes nachází v Muzeu hlavního města Prahy. Třetí podlaží, vybavené velkými okny a vysoce hodnocenou malovanou výzdobou, představovalo v profánním prostředí něco zcela výjimečného, Zdeněk DRAGON – Jiří ŠKABRADA – Michal TRYML, *Románské domy v Praze*, Praha a Litomyšl 2002, s. 79–82. Prvním doloženým majitelem domu je až roku 1404 platně *Seyczonis*, Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského I*, Praha 1866, s. 43. K tomu srovnej nálezy vyobrazení svaté královny v domě na Haštalském náměstí, Dana STEHLÍKOVÁ, *Nález gotické nástěnné malby v domě čp. 789/I na Haštalském náměstí*, *Staletá Praha* 18, 1988, s. 97–101.

⁵⁵ Zuzana VŠETEČKOVÁ, *Nástěnné malby v domě „U Kohouta“ čp. 2/I na Staroměstském náměstí v Praze*, *Umění* 42, 1994, s. 399–404.

Doklad prolutosti městské nástěnné malby s dvorským prostředím Václava IV. pak podává vyobrazení sedmero postav stojících mužů v královských pláštích v domě čp. 458/I „U Zlaté lilie“ na Malém náměstí v Praze. Podle Zuzany Všetečkové a Dalibora Prixe svou tematikou bezpochyby souviselo s předpokládanou výzdobou Václavových hradů, která se bohužel nedochovala, ale jejíž ohlas mohou představovat právě velké sály pražských patricijů na Starém Městě pražském. Ty byly s největší pravděpodobností panovníkem navštěvovány, nebo na jeho počest nákladně malovány.⁵⁶ Koncem 14. století, kdy došlo k vyhotovení této malby, dům vlastnil apatykář Onoforius.⁵⁷ Ten roku 1382 získal značnou hotovost prodejem zahrady na Novém Městě pražském svému sousedovi z domu čp. 459/I, kterým byl apatykář florentského původu Augustin.⁵⁸ Hypoteticky se pak můžeme domnívat, že jednou z možností, proč došlo ke zhotovení malby, mohlo být např. přijetí tohoto lékárníka u dvora krále Václava IV. Podobně však mohlo jít o projev recepce rytířské kultury v městském prostředí, kdy vymalované postavy mohly představovat v rytířských románech oblíbené téma *Devíti hrdinů*.⁵⁹

Dále se ve staroměstském prostředí dochovala nástěnná vyobrazení v kapli domu „U Kamenného zvonu“ na Staroměstském náměstí,⁶⁰ torzo pozdně gotické znakové galerie panovnických erbů spolu s výmalbou zadní stěny sedile v gotickém

⁵⁶ Zuzana VŠETEČKOVÁ – Dalibor PRIX, *Nově odkryté nástěnné malby v domě čp. 458/I U Zlaté lilie na Starém Městě v Praze*, Umění 51, 2003, s. 513. K tomu srovnej časově blízké nástěnné malby, pocházející z devadesátých let 14. století, v prvním patře uličního traktu domu čp. 150 a 151 v Karlově ulici, které zachytily svatoprokopskou legendu. V dolní části se nachází vyobrazení hostiny a sv. Kryštofa. Ani zde v horním pásu nechybí erbovní galerie, i když se zdá, že nebyla nikdy dokončena. Stanislava JELÍNKOVÁ – Jan STÖCKL, *Restaurátorská zpráva o odkryvu a restaurování gotických maleb v domě „U Zlaté hrušky“ v Praze na Starém Městě*, Archiv národního památkového ústavu v Praze, inv. č. 200/04 – 1, 2.

⁵⁷ V. V. TOMEK, *Základy I*, s. 32.

⁵⁸ Z. VŠETEČKOVÁ – D. PRIX, *Nově odkryté nástěnné malby*, s. 510, 516, poznámka 7. K tomu srovnej V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 487.

⁵⁹ S rytířským tématem se setkáváme již v polovině 14. století na malbě v domě čp. 144/I, o níž lze hypoteticky předpokládat, že zobrazovala scénu z dobově oblíbeného rytířského románu *Iwein Hartmanna von Aue*. Z. VŠETEČKOVÁ – D. PRIX, *Nově odkryté nástěnné malby*, s. 513–515. Prvním doloženým držitelem domu byl roku 1374 dvorský apatykář Karla IV. Anděl z Florencie. V. V. TOMEK, *Základy I*, s. 36. K Andělovi a jeho postavení u dvora srovnej TÝŽ, *Dějepis II*, s. 485–486 a *Codex juris municipalis regni Bohemiae I. Privilegia měst pražských*, Jaromír Čelakovský (ed.), Praha 1886, č. 330, s. 638–639.

⁶⁰ Malovaná výzdoba pochází z prvního desetiletí 14. století a její objednavatelkou byla s největší pravděpodobností Eliška Přemyslovna. Zuzana VŠETEČKOVÁ, *Nástěnné malby v přízemní kapli domu U zvonu*, Umění 38, 1990, s. 377–400. Prvním doloženým majitelem domu je až roku 1363 měšťan Henslin, syn Pesoldův, V. V. TOMEK, *Základy I*, s. 24.

domě čp. 234/I „U Pelikána“ na rohu Jilské a Jalovcové ulice,⁶¹ a konečně malba zobrazující zápas sv. Jiří s drakem. Ke zhotovení posledně jmenovaného obrazu došlo před polovinou 14. století na zdi bývalého domu čp. 471/I „U Melantrichů“.⁶² Po jeho zboření roku 1893 byl učiněn pokus o zachování vzácné malby, ale protože v městském muzeu nebyl dostatek místa pro instalaci rozměrné památky, našla prozatímní umístění v kostele sv. Václava na Zderaze, kde bohužel zmizela beze stopy (obr. č. 4).⁶³

Pro nás však je nejdůležitější samotný smysl a poslání tohoto monumentálního díla, nacházejícího se v měšťanském domě v samotném středu Starého Města pražského. K jeho objasnění napomáhají dochované historické prameny. Z nich vyplývá, že prvním doloženým majitelem domu „U Melantrichů“ byl přední pražský patricij Donat Rost. V samotném držení se uvádí až roku 1363,⁶⁴ ale rodina v Praze sídlila od dob vlády Jana Lucemburského a již tehdy patřila k měšťanské elitě.⁶⁵ Donat Rost od roku 1352 zasedal v městské radě a představoval jednoho z mnoha pražských patricijů, honosících se v této době svým vlastním rodinným erbem, za-

⁶¹ Znakovou galerii snad nechal vymalovat Jiří z Poděbrad kolem poloviny 15. století. Pozdně gotická výmalba zadní stěny sedile je datována do 15. nebo první poloviny 16. století a jejím zadavatelem byl s největší pravděpodobností panský rod Zajíců z Hazmburka, který dům vlastnil v rozmezí let 1453 až 1469. Jako majitelé jsou Zajícové zmiňováni ještě roku 1580, Josef TEIGE, *Základy starého místopisu Pražského II (1437–1620)*, Praha 1915, s. 666–669. Prvním v pramenech doloženým majitelem domu však byl jakýsi měšťan Jan, který jej roku 1356 prodal zlatníku Wolflinovi. Již tehdy je uváděn jako rohový a měl mít 6 krámců. Prostorově velkoryse dimenzovaný dům z konce třicátých let 14. století, u nějž můžeme sledovat tři gotické fáze výstavby, náležel podle autorů hloubkového stavebněhistorického průzkumu Michaela Rykla a Jana Beránka ke standardu dobového bydlení, který byl srovnatelný s prostředím šlechtických sídel. Zároveň se jednalo i o příklad nejvyšší úrovně bydlení v Praze, Michael RYKL – Jan BERÁNEK, *Výstavný středověký dům čp. 234/I v Praze na Starém Městě*, Průzkumy památek 1, 2006, s. 3–34, hlavně s. 28–29. Srovnej Michael RYKL, *Románský detail v domě čp. 234/I v Jilské ulici na Starém Městě pražském*, *Archeologica Pragensia* 18, 2006, s. 167–176. K majitelům domu v předhusitském období V. V. TOMEK, *Základy I*, s. 76–77.

⁶² Antonín MATĚJČEK, *Nezvěstná nástěnná malba gotická z domu „U Melantrichů“ na Starém Městě pražském*, *Památky archeologické* 40, Praha 1937, s. 92.

⁶³ Antonín Matějček vyslovil domněnku, že ke zničení malby došlo během zpusťování kostela zloději, *Tamtéž*, s. 92, poznámka 1. Podle dochovaných fotografií představoval obraz světce v drátěné košili, přes níž měl oblečen krátký kabát bez rukávu a plášť. Na hlavě měl hrncovou přilbu, která byla zdobena fírnem, sv. Jiří seděl na koni, jehož celé tělo bylo pokryto čabrakou, a v plném trysku vrážel kopí do chřtánu velkého draka, který zabíral více než polovinu celého výjevu. Dolní část obrazu byla zničena a za oběť ji nejspíše padly obě koňské nohy a patrně také dračí pařáty, *Gotická nástěnná malba I*, s. 308.

⁶⁴ V. V. TOMEK, *Základy I*, s. 120.

⁶⁵ TÝŽ, *Dějepis II*, s. 471–472.

kupujících se na venkově a snažících se proniknout do řad šlechty.⁶⁶ Právě samotné aristokratické sebepojetí městského patriciátu bylo podmínkou a předpokladem k recepci dvorské kultury ve městech. Ve vrcholném a pozdním středověku přibíralo na významu a mělo rozhodující vliv na její přijetí. S největší pravděpodobností si tento patricij nechal ve svém domě namalovat obraz ochránce rytířů sv. Jiřího, tedy společenské vrstvy, do které se snažil proniknout.

Podobně i Gerart Scherfgin v kronice města Kolína nad Rýnem je podle vyobrazení sv. Jiří představen jako rytíř bojující na koni a směle útočící na své nepřátele. Gottfried Hagen také nezapomněl připomenout jeho čest, dobrý původ a činy, jimiž pomáhal ostatním.⁶⁷ Pojetí kolínského patricije tak odpovídalo představám sebepojetí dvorských šlechticů. Přesto Gerart patřil k významné kolínské patricijské rodině, která ve městě sídlila mezi lety 1170 až 1485. Její příslušníci se čile podíleli na řízení a správě města a zároveň se domohli značného jmění.⁶⁸

V tomto směru nemůžeme pochybovat o snaze předních kolínských *Geschlechter* vyrovnat se dvorské šlechtě v reprezentaci, o čemž svědčí i vyobrazení sv. Jiří v kolínském kostele sv. Ondřeje z roku 1333. Kolínští patricijové přebírali šlechtické statky na venkově, ale i v samotném městě sídlili ve velikých dvorech, které měly pouze částečně živnostenský charakter. Často se jednalo o výstavné kamenné domy s vlastními kaplemi a ovocnými zahradami, které byly po šlechtickém vzoru podobné hradům a daly se dobře bránit. Např. dvůr Arnolda Plaise (†1363) se rozprostíral na deseti pozemcích a zahrnoval letní stavení, dům s mohutnou věží a další vedlejší stavby. Aristokratický životní styl se manifestoval také v oblasti rytířského způsobu boje. Patricijové bojovali s koněm, nosili štít a helm, používali erby a znaky.⁶⁹ Podobně honosné sídlo na území dnešního Nového Města se po-

⁶⁶ *Gotická nástěnná malba I*, s. 310. Poprvé se objevuje roku 1339 v listině, kdy mu tamní rychtář a měšťané přiznávají dluh ve výši 10 kop pražských grošů, *Stadtbuch von Brüx bis zum Jahre 1526*, Ludwig Schlesinger (ed.), Praha 1876, č. 72, s. 31.

⁶⁷ *Reimchronik der Stadt Cöln*, v. 3640–3641, s. 125–126: „...her Gerart reit in sente Joris siden / weder de wevere striden“.

⁶⁸ H. WENZEL, *Aristokratisches Selbstverständnis*, s. 11–13. Podobné snahy lze u patricijů významných říšských měst doložit i později. Například kolem roku 1500 se jeden z norimberských měšťanů nechal vyobrazit na nově založeném oltáři ve stejné velikosti, jako sv. Jiří a sv. Jeroným, Hanns Hubert HOFMANN, *Nobiles Norimbergenses. Beobachtung zur Struktur der reichsstädtischen Oberschicht*, in: *Untersuchungen zur gesellschaftlichen Struktur der mittelalterlichen Städte in Europa, Vorträge und Forschungen 11*, Theodor Mayer (Hg.), Sigmaringen 1974², s. 76–77. Ke středověkému pojetí rytířství srovnej sborník *Das Rittertum im Mittelalter. Studienausgabe*, Arno Borst (Hg.), Darmstadt 1989.

⁶⁹ H. WENZEL, *Aristokratisches Selbstverständnis*, s. 21–22. K aristokratickému životnímu stylu kolínských patricijů L. von WINTERFELD, *Handel, Kapital und Patriziat*, s. 78. K tomu také Hans PLANITZ, *Die deutsche Stadt im Mittelalter. Von der Römerzeit bis zu den Zunftkämpfen*, Weimar 1973, s. 267. Podobné věže můžeme nalézt jako součást některých výstavných kamenných

dařilo nedávno najít archeologům v areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad. Zde objevený románský palác, předběžně datovaný do druhé poloviny 12. století, představuje v pražském prostředí ojedinělý doklad velkoryse pojatého projektu městského rezidenčního domu.⁷⁰

Přízemní místnost v pražském domě „U Melantrichů“ byla nejspíše profánním prostorem snad podobné funkce, jako hradní komnata na zámku v Jindřichově Hradci. Obraz svojí výtvarnou kvalitou jindřichohradecký cyklus výrazně převyšoval a těžko se s ním můžou rovnat i malby v dalších šlechtických kostelech. Malíř našeho obrazu představoval výjimečného umělce, jehož dílo odpovídalo nejvyšším dobovým estetickým nárokům a jasně odráželo životní styl a možnosti sebevědomých pražských patricijů, kteří se stávali vůdčími osobnostmi a nositeli stoupajícího laického městského sebevědomí. Malba samotná poté napodobovala v městském prostředí rytířský ideál statečnosti a nepřemožitelnosti, který byl pěstován u nejvyšších šlechticů, a především v okolí panovníka na jeho dvoře. Nese znaky domácí malířské techniky, i když nemůžeme vyloučit inspiraci kolínským vzorem. S jistotou lze tvrdit, že se jednalo, podobně jako u kolínských patricijů, o snahu vyrovnat se výzdobou měšťanského interiéru dvorským a šlechtickým malbám a výzdobám.

Držba hradů patricijskými majiteli

U některých patricijských jednotlivců, ale i rodin, můžeme nalézt podobný doklad ve výstavbě a zakupování reprezentativních venkovských sídel – hradů.⁷¹

---

domů Havelského města v Praze, Dobroslav LÍBAL – Jan MUK – Milan PAVLÍK, *Raně gotické Havelské město*, Pražský sborník historický 3, 1966, s. 48–49. Podobnou věž ale lze najít i na jiných místech Prahy, například v dalším pražském domě „U kamenného zvonu“. K typologii věžovitých domů v Praze a jejich podobnosti s objekty ve Vídni, Řezně a Norimberku, Josef MAYER, *Dům U kamenného zvonu na Staroměstském náměstí*, Časopis společnosti přátel starožitností 2, 1994, s. 70–71.

⁷⁰ Petr JURINA, *Objev kamenného románského paláce na Novém Městě pražském*, in: Forum urbes medii aevi 3. Vrcholně středověká zděná měšťanská architektura ve střední Evropě, Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14.–16. dubna 2004 v Jihlavě, Brno 2006, s. 170–177.

⁷¹ Dodnes chybí studie, která by se věnovala vymezení v pramenných zmínkách českého středověku běžně užívaných různých termínů pro opevněné šlechtické stavby, uváděné nejčastěji jako hrad (*castrum*), hrádek (*castellum*), tvrz (*munitio* nebo *arx*) a dvorec (*curia*). Výjimku představuje práce Josefa Macka, který zaměřil pozornost na sémantiku slov hrad a zámek, Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1996, s. 91nn. K tomu také Robert NOVOTNÝ, *K Mackově pojetí hradu a zámku*, MHB 7, 2000, s. 191–197. Srovnej Miloš PROKOP, *Držba hradů v Čechách v letech 1418–1478 jako zdroj poznání majetkových poměrů české šlechty, panovníka a církve*, Husitský Tábor 14, 2004, s. 148, zejména poznámka 2; Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2000. Často se setkáváme se skutečností, že jedna a tatáž stavba se někdy objevuje uvedena jako hrad (*castrum*), kdežto jindy jako pouhá tvrz (*munitio*). Někdy nám také uniká rozdíl mezi samotným označením hrad (*castrum*) a hrádek (*castellum*). Některé stavby, označované jako *castrum*, totiž dosahovaly mnohem menší velikosti, než sídla označovaná jako

Na tomto místě musíme vzhledem k rozsahu upustit od uvedení veškerých zmínek, kdy se bohatý pražský a brněnský patriciát vyskytuje v držení různých tvrzí, dvorů a hospodářských statků.⁷² Zajímat nás budou pouze případy, kdy se stavba hradního typu prokazatelně ocitla v měšťanských rukou, protože např. již v *Knize starého pána z Rosenberka* se objevuje rozlišení urozenosti na základě toho, zda došlo k půhonu k hradu, tvrzi nebo pouhému dvorci.⁷³ Navíc právě držba hradů bohatými patriciji byla trnem v oku části šlechty, jež tyto případy chápala jako porušení přirozeného řádu.⁷⁴

Do vypuknutí husitských válek se v měšťanských rukou objevilo celkem na 17 hradů či staveb hradního typu.⁷⁵ První zmínka o držbě hradu městským obyvatelům pochází ze dne 23. února 1305, kdy vystupuje jeden z tvůrců měnové reformy Václava II. a zároveň podkomoří Apardo s přídomkem z Černé Hory. Panovník mu nejspíše po smrti bývalého znojemskeho komorníka Matouše z Černé Hory udělil černohorské panství ležící na sever od Brna.⁷⁶ V dubnu téhož roku pak další člen *socii de Florencia*, Rainieri, obdržel od krále odúmrt' po Oldřichovi z Křivsoudova, která sestávala z hradu Křivsoudov s přilehlým panstvím a tvrze v Herálci. Rainieri

---

castellum. Řada tvrzí (*munitio*) pak svojí rozlohou zastínila řadu šlechtických hradů (*castrum*). Zde uvedené stavby hradního typu, které se ocitly v rukou měšťanů, je nutně potřeba chápat pouze jako reprezentativní výběr. Nedůvěru nevyvolávají přední zemské pevnosti, které představovaly Křivoklát, Přimda nebo Poděbrady, u nichž nikdo nepochybuje o tom, že se jednalo o hradní objekty. Naopak problematické může být mezi tyto hrady zařadit Pirkenštejn nebo Škvorec, stavby, které svou rozlohou a ani polohou příliš nepřevyšovaly okolní zemanské tvrze. Nicméně v odborné literatuře jsou často zmiňovány jako stavby hradního typu, proto se objevují i v přiložené přehledové tabulce, přestože jejich zařazení může vyvolávat určité pochybnosti.

⁷² Majetky pražských a brněnských měšťanů na venkově až do první poloviny 15. století sepsal Jaroslav MEZNÍK, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, Rozpravy ČSAV 75, 1965, sešit 2, s. 3–67; TÝŽ, *Brněnský patriciát a boje o vládu města ve 14. a 15. století*, Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 249–349. Pro pražský a kutnohorský patriciát má v této souvislosti pořad svojí neocenitelnou hodnotu práce Julius LIPPERT, *Bürgerlicher Landbesitz im 14. Jahrhundert. Zur Ständefrage jener Zeit*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 40, 1902, s. 1–50, 169–211. Několik patricijů dosáhlo u panovníka pro své venkovské statky podobné imunity, jako například některé kláštery a města, to znamená, že mohli hledat právní ochranu přímo u dvorského soudu a jejich venkovské državy tedy dosáhly plného hrdelního práva, RBM IV, č. 1096, s. 442–443.

⁷³ *Archiv český I*, František Palacký (ed.), Praha 1840, s. 454.

⁷⁴ Josef ŠUSTA, *České dějiny II/3. Karel IV. Otec a syn 1333–1346*, Praha 1946, s. 68.

⁷⁵ Přehled hradů a jejich měšťanských držitelů do vypuknutí husitských válek srovnej tabulku v příloze.

⁷⁶ RBM II, Josef Emler (ed.), Praha 1882, č. 2019, s. 875. Matouš z Černé Hory se naposledy jako znojemský komorník uvádí roku 1298, RBM II, č. 1806, s. 776. Na tuto skutečnost upozornil již L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 135.

však dané zboží obratem ruky prodal sedleckému opatu Heidenreichovi za dva tisíce hřiven stříbra pražské váhy.⁷⁷

Další zmínku o Pirkenštejnu (dnešní Perštejnek u potoka Křenovky jihovýchodně od Kutné Hory), který byl v držení Pertolda Pirknera, kronikář Petr Žitavský kladl do rozmezí let 1308 až 1310.⁷⁸ Ještě roku 1308 došlo k zakoupení rakouského hradu Hasenecku bohatými kutnohorskými těžaři a kverky Jenslinem a Ortliebem z Rosenthalu.⁷⁹ Drtivá většina zpráv se ale objevuje až od poloviny 14. století. Jednalo se o 31 držitelů, pocházejících převážně z řad staroměstského a kutnohorského patriciátu. Dohromady můžeme napočítat 19 rodin, kdy u některých lze pozorovat určitý náběh k dědičnému předávání hradů potomkům nebo příbuzným (Olbramovci, Rokycanští, Rotlevové, Hulerové). Ve všech ostatních případech zde zmínění měšťané o své pevnosti během husitské revoluce přišli buď prodejem, dobytím nebo z neznámých příčin.⁸⁰

Z těchto 31 osob celkem 10 zastávalo nějaký dvorský úřad nebo se pohybovalo na panovnickově dvoře. Čtyři měšťany nacházíme v podkomořském úřadu (Aparido, Frenclín Jakubův, Mikuláš Augustinův, Zikmund Huler).⁸¹ Nemusíme zdůrazňovat, že zastávání tohoto významného úřadu dopomohlo těmto jedincům ke značnému

⁷⁷ RBM II, č. 2028, s. 877–878.

⁷⁸ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 163. Pertold Pirkner ještě roku 1312 získal hrad Templštejn, CDM VI, Peter Ritter von Chlumecky (ed.), Brno 1854, č. 144, s. 114–115 (1318); č. 315, s. 245. K tomu Miroslav PLAČEK, *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*, Praha 2001, s. 638–639.

⁷⁹ RBM II, č. 2167, s. 935. K tomu Josef ŠUSTA, *České dějiny II/1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, s. 723, poznámka 1.

⁸⁰ Pouze hrad Koloděje zůstal v držení Aleše Rotleva nejpozději až do roku 1436, kdy zřejmě jako poslední mužský potomek mocného a bohatého pražského patricijského rodu umírá. Hrad Škvo-rec poté dokázali potomci Olbrama Menhartova udržet do roku 1442, August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 15*, Praha 1998², s. 201–202, 225.

⁸¹ Aparido (1305), RBM II, č. 2019, s. 875; Frenclín Jakubův (1327–1331, 1350), RBM III, č. 1402, s. 549; *Codex epistolaris Johannis regis Bohemiae. Briefe des Königs Johann von Böhmen*, Theodor Jacobi (ed.), Berlin 1841, č. 8, s. 4; č. 115, s. 51; č. 117, s. 52; č. 162, s. 68; č. 168, s. 70; RBM V/1, Jiří Spěváček (ed.), Praha 1958, č. 347, s. 175 (1348); RBM V/3, Jana Zachová (ed.), Praha 2000, č. 878, s. 453; RBM V/4, Jana Zachová (ed.), Praha 2004, č. 1932, s. 845; Mikuláš Augustinův (1403–1404), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II*, Jaromír Čelakovský (ed.), Praha 1895, č. 756, s. 978; č. 129, s. 208; č. 788, s. 1019–1020. Srovnej *Archiv český 25*, Gustav Friedrich (ed.), Praha 1935, s. 18, 126, 233; Zikmund Huler (1387–1402, 1404–1405), CIM II, č. 618, s. 788; č. 620, s. 796; *Archiv český 14*, Josef Kalousek (ed.), Praha 1895, s. 526; *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.*, Liber IV (1390–1397), Clemens Borový (ed.), Praha 1883, s. 402, 413; LC V, s. 310; LC VI, s. 11, 81, 132; CIM I, Jaromír Čelakovský (ed.), Praha 1886, č. 120, s. 190; CIM II, č. 750, s. 970; *Archiv český 15*, Josef Kalousek (ed.), Praha 1896, s. 291. Jako podkomoří je Zikmund Huler mnohokrát zmíněn v CIM II, č. 121, s. 192–193; č. 122, s. 195; č. 621, s. 798; č. 564, s. 729; č. 618, s. 790 aj.

bohatství, v případě Aparda ke zisku černohorského panství, Frenclina Jakubova k nabytí zástavy královských hradů Poděbrad a Přimdy. Rainieri z Florencie se stal roku 1305 krakovským hejtmanem,⁸² a Olbram Menhartův poté působil jako rychtář na Novém Městě pražském a později jako vyšehradský purkrabí.⁸³ Jeho syn Olbram dokonce zasedl na pražský arcibiskupský stolec. Výrazné panovníkově přízni se těšil Zikmund Huler, u kterého dokonce v lednu 1401 král Václav IV. nějaký čas na Orlíku pobýval.⁸⁴ Další dva působili jako mincmistři, jmenovitě Petr z Písku a Martin Rotlev,⁸⁵ Heinlin Eilower spolu s výše zmíněným Martinem Rotlevem jako urburéři v Kutné Hoře.⁸⁶ Pertold Pirkner a Peregrin Puš udržovali úzké vazby na horní město Kutnou Horu, kde nepochybně měli značný podíl na těžbě a zpracování stříbrné rudy. V neposlední řadě Ludvík z Florencie, držící hrad Okoř, působil jako královský lékař a dvořan Václava IV.⁸⁷

Většina ze zde zmíněných patricijů používala získané hrady jako rezidence, zvyšující jejich prestiž. Nic na tom nemohla změnit ani káravá slova Petra Žitavského, který držbu hradů v měšťanských rukou považoval za marnivost nepřislušející jejich postavení ve společnosti.⁸⁸ Řada z nich po nabytí takové stavby automaticky přijala její jméno do svého predikátu spolu s oslovením rytíř (*miles*), urozený (*nobilis*)

⁸² RBM II, č. 2019, s. 875.

⁸³ Srovnej poznámka 21.

⁸⁴ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého II*, Praha 1997², s. 60.

⁸⁵ Petr z Písku (1392–1395), CIM II, č. 828, s. 1099; AČ 14, s. 532. Petra jako mincmistra mezi lety 1395 až 1396 zmiňuje Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy V*, Praha 1905², s. 46. Naopak František Palacký dobu, ve které působil v úřadě, vymezil lety 1395 až 1399, *Dílo Františka Palackého I*, Jaroslav Charvát (ed.), Praha 1941, s. 347; Martin Rotlev (1378–1382), V. V. TOMEK, *Základy II*, s. 188; *Archiv český 31*, Gustav Friedrich (ed.), Praha 1921, s. 227. Martina Rotleva v úřadu mincmistra mezi lety 1377 až 1383 uvádí V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 304, 473.

⁸⁶ Heinlin Eilower (1342–1343), RBM IV, č. 1074, s. 432; č. 1188, s. 473; č. 1288, s. 515; č. 1291, s. 518; *Jacobi*, č. 171, s. 71; Martin Rotlev (1377), V. V. TOMEK, *Základy II*, s. 188.

⁸⁷ CDB I, č. 330, s. 639–640; V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 486–487. K dvorním lékařům srovnej Milada ŘÍHOVÁ, *Dvorní lékař posledních Lucemburků. Albík z Uničova, lékař králů Václava IV. a Zikmunda, profesor pražské univerzity a krátký čas i arcibiskup pražský*, Praha 1999.

⁸⁸ Například počátkem 14. století při popisu těžkostí, jež zažil sedlecký klášter za vlády Jindřicha Korutanského, Petr Žitavský uvádí kutnohorského měšťana Pertolda, řečeného Pirkner, který si „...mezi Horou a Sedleckým klášterem směrem k polední straně vystavěl hrádek v údolí zvaném Pirkenštejn“, kde podle kronikáře „...často pobýval více z marnivosti než z nutnosti“ (*Bertholdus namque dictus Pirchneri montanus...inter Montem et claustrum Scedlicense ad meridiale plagam in valle dictum Pirchinstein castellum construxerat...plus curiositate, quam necessitate sepius manebat*), *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 157–158, 163. K tomu srovnej *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila II. Vydání textu a veškerého textového materiálu*, Jiří Daňhelka – Karel Hádek – Bohuslav Havránek – Naděžda Kvítková (edd.), Praha 1988, v. 51–54, s. 505.

nebo proslulý, slavný (*famosus*).⁸⁹ Docházelo tak nejenom k majetkovému a prestižnímu vzestupu, ale často také k vzestupu společenskému a mocenskému.⁹⁰ Podobně jako u kolínských patricijů i u těchto jednotlivců můžeme za používáním nového oslovení tušit aristokratické sebepojetí. Na jedné straně se snažili vymezovat vůči ostatním měšťanům, označovaných v pramenech nejčastěji jako *cives*.⁹¹ Na straně druhé zde vidíme jasnou touhu alespoň v titulatuře proniknout a prestiží se vyrovnat nejvyšší společenské vrstvě – šlechtě. Přesto však řada z těchto patricijů nezpřetrhala své vazby k městu, ale nadále vlastnila na Starém Městě pražském, v Brně či Kutné Hoře řadu majetků, nebo dokonce vykonávala rychtářský úřad.

Dvorské umění pronikající do výzdoby patricijských náhrobků

Poslední kapitulu, které se v souvislosti s přejímáním dvorské kultury a umění v městském prostředí budeme věnovat, představují patricijské náhrobky. Do dnešních dnů se nám dochovalo velmi málo dokladů.⁹² Zřejmě nejznámější představuje do-

⁸⁹ Někdy před rokem 1356 bratři Václav a Menhart Rokycanští prodali hrad Koloděje spolu s vesnicí Hole jakémusi „...rytíři Mikulášovi, měšťanovi pražskému“ (*Nicolaus miles, civis Pragensis*), *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae I*, Josef Emler (ed.), Praha 1870, s. 70. Podobně se počátkem šedesátých let 14. století jako „*Francisci de Okorss dicti Rokizaner militis*“ psal původem pražský měšťan František (Frána) Rokycanský, *Libri quinti confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidiocesim Pragenam nunc prima vice in vulgus prolati I/1 (1390)*, František Antonín Tingl (ed.), Praha 1865, s. 178. K roku 1367 se dále objevuje Olbramovec Šimon Bohuslavův uveden jako „*Symonis milites de Roztok*“, ale podobných příkladů bychom mohli v pramenech najít mnohem více, *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim I/2 (1363–1369)*, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 86. K sémantice slova rytíř srovnej J. MACEK, *Česká středověká šlechta*, s. 50nn. Jako „...*nobilis Sigismundi de Orlik*“ se roku 1399 zmiňuje podkomoří Václava IV. Zikmund Huler, LC VI, Josef Emler (ed.), Praha 1883, s. 11. Ten samý měšťan se několikrát označuje oslovením „*famosus*“, podobně jako později jeho bratr Ondřej, LC VI, s. 68 (1402); 81 (1402); 82 (1402). K Ondřejovi LC VI, s. 153 (1405), 161 (1405).

⁹⁰ Frenclín Jakubův mohl disponovat posádkami hradů Přimdy a Poděbrad, Heinlin Eilower celou křivoklátskou manskou soustavou, František ZOUBEK, *Frenclín Jakubův z Prahy. Obrázek historický z doby Jana Lucemburského*, PAM 8, Praha 1870, s. 244; J. ŠUSTA, *České dějiny II/3*, s. 390–391.

⁹¹ K termínu *civis* a jeho užívání v českých a moravských středověkých městech nejpodrobněji Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 95–102.

⁹² Funebrální plastika 13. století představuje málo probádanou oblast sochařství našich zemí. Náhrobků s rytou figurální výzdobou je pro toto období dochováno velmi málo a jsou vázány na kláštery jako pohřebiště královská, nejvyšší církevní i světské šlechty, a na farní kostely, Dana STEHLÍKOVÁ – Jiří VARHANÍK – Jan SOMMER, *Marginálie k umění doby posledních Přemyslovců*, Umění 32/1, 1984, s. 25.

mnělý náhrobek mincmistra Eberharda, nalezený roku 1896 v prostorách bývalé komendy řádu německých rytířů v Drobovicích, který je uložen v čáslavském muzeu.⁹³

Na náhrobku, pocházejícím z období kolem roku 1300, nacházíme vyobrazeného prostovlasého stojícího muže, oblečeného do dlouhé suknice, který má na pravém kolenu francouzský štít šikmo šachovaný s pruhem pošikem směřujícím do pravého horního rohu, v levé ruce poté drží dlouhý předmět, nejspíše meč. Figura z drobovickeho náhrobku z větší části chybí, čelo a horní část hlavy jsou poškozeny.⁹⁴ Skladbou svého architektonického rámce se blíží dvorským náhrobkům pocházejícím z této doby, především anežskému náhrobku královny Kunhuty (†1285).⁹⁵

Otázkou zůstává, kdo byl ve skutečnosti pod drnovickým náhrobkem pochován. Jednalo se o mincmistra Eberharda, jak se domníval Kliment Čermák nebo o neznámého rytíře či urozeného muže? Předně můžeme vyvrátit hypotézu, že se jednalo o mincmistra Eberharda. Ten již totiž od roku 1258 používal pečeť s vyobrazením orlice a je velice nepravděpodobné, že by se nechal pohřbít pod náhrobkem s jiným erbem.⁹⁶ Stejně tak můžeme vyloučit možnost, že by se pod náhrobkem ukrýval neznámý urozený muž. Odporuje tomu samotný dochovaný nápis, a především jeho část, která jasně hovoří o měšťanovi. Šlechtic by zajisté v této době použil na náhrobní desce své rodové jméno nebo predikát a neoznačoval by se jako měšťan.

K objasnění původu neznámého muže se tak budeme muset vrátit k listině z 30. září 1275, kterou král Přemysl Otakar II. uděloval mincovnu v Jihlavě Eberhardovu synu Jarošovi, příbuznému Jindřicha Bílého Hartmudovi a Eberhardovi, bra-

⁹³ Kliment ČERMÁK, *Výzkumy na klášteřišti v Drobovicích*, Výroční zpráva musejního spolku „Včela Čáslavská“ za rok 1886–1887, Čáslav 1887, s. 24, 29. Srovnej například s náhrobní deskou Rutharda s manželkou v děkanském kostele v Kolíně.

⁹⁴ V celku nedochovaný nápis pak lze číst „+ HIC. IAC. E /BERHAR?/ T(?) GVS(?) CIVIS. DE. ZA /ZLAV?/“. August Sedláček daného jedince na základě shody znaků určil za předka zemanských rodin píšících po tvrzích v Ostružně, Rušinově, Snětu nebo Jankově Hoře, *Pozůstalost Augusta Sedláčka*, uloženo v Historickém ústavu AV ČR, Praha, Tr 1010f, s. 162; Tr 1010e, s. 161. Nápis poté přečetl jako „† HIC. IAC. E.... (Endrlinus? Eberhardus? Eberlinus?) N (H? M?) D GVS CIVIS – DE – ZA“. Dlouholetý čáslavský starosta a národopisec Kliment Čermák podle údajné biskupské čepice, kterou zobrazená postava nesla na hlavě, postavu ztotožnil s pražským patricijem a dlouholetým mincmistrem Eberhardem. Svoji domněnku potvrdil na základě listiny, ve které je mincmistr Eberhard označen jako „...frater civis nostri de Chazlavia, qui cognominatur Episcopus“, RBM II, č. 984, s. 411. Kliment Čermák dále nápis přečetl a doplnil jako „Eberlin dominus de Gushübel, civis de Caslavia“, K. ČERMÁK, *Výzkumy*, s. 25–26. Již Alžběta Birnbaumová ve svém soupisu památek Čáslavského kraje upozornila na fakt, že linie, vymezující biskupskou čepici, ve skutečnosti patří k arkádě na pozadí a nikoliv muži, který vystupuje jako prostovlasý. Nicméně nápis přečetla podobně jako August Sedláček a neurčitě náhrobek datoval do 14. století, Alžběta BIRNBAUMOVÁ – Libuše JANSOVÁ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Čáslavském*, Praha 1929, s. 147–148.

⁹⁵ D. STEHLÍKOVÁ – J. VARHANÍK – J. SOMMER, *Marginálie k umění*, s. 25–26.

⁹⁶ K tomu srovnej CDB V/1, č. 168, s. 269.

trovi čáslavského měšťana přezdíváného Biskup.⁹⁷ Jak již bylo ukázáno výše, řada předních měšťanů českých královských měst se od poloviny 13. století prezentovala vlastními heraldickými symboly, nacházela se v panovníkově okolí a přebírala dvorské zvyky a kulturu. Sem zřejmě podle dochované listiny patřil i výše uvedený čáslavský měšťan Eberhard, kterého Kliment Čermák omylem ztotožnil s mincmistrem Eberhardem. Navíc již z roku 1243 máme první doklad o tom, že se příslušník městské vrstvy stal mistrem špitálu řádu rytířů sv. Ducha. Jednalo se o brněnského měšťana Rudigera, který o pět let dříve daný klášter se svojí manželkou založil⁹⁸ a v březnu 1243 je již zmíněn jako *bratr Rudiger, mistr špitálu sv. ducha v Brně*.⁹⁹

S největší pravděpodobností pod náhrobkem spočívaly ostatky některého čáslavského měšťana,¹⁰⁰ který buďto mohl mít podíl na nadání drobovické komendy a vstoupil sem jako řádový bratr, nebo se zde nechal pouze pochovat. Neodporoval by tomu ani první dochovaný doklad pečeti čáslavského měšťana z roku 1279, podobně jako svědectví o jejich podílu na těžbě stříbra v okolí budoucí Kutné Hory a kontaktů s předními mincmistry. Od počátku 14. století se nám množí zprávy dokládající ozbrojené vystoupení příslušníků patriciátu, kteří se již roku 1309 nezdráhali zajmout přední šlechtické představitele. O tři roky později dokázali vést regulérní denní válku s mocným rozrodem Drslaviců,¹⁰¹ nebo podobně jako šlechtici násilně zabírali církevní majetky.¹⁰² Přestože nemáme dochovány prameny, přímo dokládající patricije bojující na koni a honosící se vlastním erbovním znamením na štítě, můžeme to s velkou pravděpodobností předpokládat.¹⁰³ V této souvislosti nás pak nezarází, že se daný neznámý měšťan nechal na svém náhrobku vyobrazit jako rytíř.

⁹⁷ „Jaroscio filio Ebrhardi, magistri monete olim per Boemiam, Hartmudo, genero Henrici Albi civis Iglaiensis, et Ebrhardo fratri civis nostri de Chazlavia, qui cognominatur Episcopus“, RBM II, č. 984, s. 411.

⁹⁸ CDB III/1–2, č. 197, s. 253; č. 198, s. 256.

⁹⁹ „...frater Rudengerus, magister hospitalis S. Spiritus in Brunna“, CDB IV/1, č. 18, s. 89. O necelých sto let později, roku 1334, se mezi členy Řádu křížovníků s červenou hvězdou jmenuje František Rechcer, příslušník pražské patricijské rodiny, CDB IV, č. 104, s. 35. K rodině Rechcerů V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 469.

¹⁰⁰ Mohlo by se také jednat o čáslavského měšťana Elblína, zmíněného v nejstarší pražské městské knize, jemuž Pražané snad někdy po roce 1310 zaplatili za čtyři krávy 22 grošů, August SEDLÁČEK, *Děje města Čáslavě*, Praha 1874, s. 32. Srovnej Petr CHARVÁT, *Poslední gesto Jistislava z Chlumu*, Sborník Společnosti přátel starožitností 2, Praha 1991, s. 72.

¹⁰¹ RBM III, č. 70, s. 29–31.

¹⁰² Jednalo se roku 1334 o bohatého pražského patricije Frenclina od Kamene (*Frenczlin de Lapide*), RBM IV, č. 18, s. 7–8. Navíc ve stížnosti Hynka Žáka z Dubé adresované Janovi Lucemburskému prý práva pražského kostela v době nepřítomnosti Jana IV. z Dražic porušovali vedle šlechticů také měšťané. K tomu srovnej RBM III, č. 1134, s. 443.

¹⁰³ Nošení zbraní ve staroměstském prostředí dokazují městská statuta z roku 1327 a 1332. Viditelné nošení meče nebo nože zde bylo podmíněno odevzdáváním berně vyšší než 10 hřiven

Závěr

První doklady o recepci dvorské kultury příslušníky patriciátu nacházíme již kolem poloviny 13. století. Hlavní motivací v tomto směru představovala touha vyrovnat se nejvýznamnějším šlechtickým rodinám v zemi. Tito podle části dobového mínění „sprost'áci“ a „chlapi“, tedy neurozené osoby, se snažili alespoň vnější okázalostí a reprezentací dát najevo své vzrůstající hmotné bohatství a s ním ruku v ruce jdoucí politické ambice. Zejména od poloviny 14. století se začínají množit doklady, ve kterých se měšťané objevují jako donátoři a objednatelé uměleckých děl. Svoji kvalitou a uměleckým zpracováním se tato díla nejenom vyrovnala podobným pokusům pocházejícím ze šlechtického nebo dvorského prostředí, ale leckdy je i převýšila. Přední měšťané se postupně přestávali omezovat na pouhé přejímání, ale nové kulturní vlivy dokázali, především v oblasti módy, dále upravovat a rozvíjet.

Podmínku a předpoklad k recepci dvorské kultury ve městech tvořilo aristokratické sebepojetí městského patriciátu, demonstrované zpočátku přebíráním šlechtické heraldiky a sfragistiky. Patricijské erby a pečeti začínaly doprovázet typicky rytířské atributy – helm, příkrývadla a štít. Dále se s ním můžeme setkat při oblékání a přejímání dvorské módy v městském prostředí, výzdobě domů, do které začaly formou nástěnné malby pronikat motivy, pocházející ze šlechticko–rytířského prostředí. Aristokratické sebepojetí předních patricijů se navenek projevovalo stavbou nebo zakupováním hradů, používáním honosné titulatury a v neposlední řadě také ve výzdobě patricijských náhrobků. V této oblasti se opět můžeme u významných jednotlivců pocházejících z městského prostředí setkat s náhrobními kameny, které se nejenom svým uměleckým zpracováním, ale i zobrazením zemřelého jako rytíře se všemi náležitými charakteristickými znaky, blížily náhrobkům vycházejícím z dvorského nebo šlechtického prostředí.

---

stříbra. Ve druhém nařízení z roku 1332 musel mít dotyčný majetek vyšší než 10 hřiven nebo se za něj měl někdo s takovýmto majetkem zaručit, Emil Franz RÖSSLER, *Das altprager Stadtrecht aus dem XIV. Jahrhundert*, Praha 1845, s. 12; RBM III, č. 1908, s. 742. Používání zbraní v Praze potvrzuje k roku 1309 také Petr Žitavský, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 127.

PŘÍLOHA

Přehled hradů v držení patricijských majitelů do roku 1419

	MAJITEL	ÚŘAD	HRAD	DRŽBA V LETECH
1.	Aparto z Černé Hory	podkomoří (1305)	Černá Hora	1305 ¹⁰⁴
2.	Rainieri z Florencie	krakovský hejtman (1305)	Křivsoudov	1305 ¹⁰⁵
3.	Pertold Pirkner		Pirkenštejn Templštejn	1308–1310 ¹⁰⁶ 1312?–1349 ¹⁰⁷
4–5.	Jenslin a Ortlieb z Rosenthalu		Haseneck	1308 ¹⁰⁸
6.	Petr Delfinův		Pirkenštejn	1352 ¹⁰⁹
7–8.	Mikuláš a Ondřej Hamannovi		Pirkenštejn	1356 ¹¹⁰
9.	Vernuš Mautner		Pirkenštejn	1356 ¹¹¹
10.	Petr z Písku	mincmistr (1392–1395)	Pirkenštejn	1399, 1403–1404 ¹¹²
11.	Peregrin Puš		Litice	1304?–1312 ¹¹³

¹⁰⁴ RBM II, č. 2019, s. 875 (23. února 1305).

¹⁰⁵ RBM II, č. 2028, s. 877–878 (25. dubna 1305); L. JAN, *Václav II. a struktury*, s. 135.

¹⁰⁶ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 157–158, 163. Ještě roku 1324 se v legendě pečeti Pertoldova syna Štěpána Pirknera objevil přídomek „z Pirkenštejna“ (*de Birkenstein*), F. BENEŠ, *Pečeti měšťanů*, Pirkner Štěpán. K tomu srovnej RBM III, č. 968, s. 377–378. Zda mu v této době hrad náležel, není jisté, August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 12*, Praha 1997², s. 262.

¹⁰⁷ CDM VI, č. 144, s. 114–115 (1318); č. 315, s. 245. K tomu M. PLAČEK, *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů*, s. 638–639.

¹⁰⁸ RBM II, č. 2167, s. 935 (21. ledna 1308); J. ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 723, poznámka 1.

¹⁰⁹ RBM V/4, č. 1315, s. 622–623 (1352).

¹¹⁰ RBM VI, č. 305, s. 161–162 (1356).

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, August Sedláček (ed.), Praha 1914, č. 581, s. 84 (1404); A. SEDLÁČEK, *Hrady 12*, s. 262.

¹¹³ Peregrin Puš se uvázal v držení hradu Litic někdy kolem roku 1304. Právě sem byli s největší pravděpodobností převezeni šlechtici, kteří byli roku 1309 zajati v Praze a Kutné Hoře příslušníky patriciátu, k jejichž vůdcům Peregrin patřil, *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 115; RBM III, č. 70, s. 29–31. K tomu Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin II. Počátky Lucemburské (1308–1320)*, Praha 1919, s. 16; TÝŽ, *České dějiny II/2. Král cizinec*, Praha 1939, s. 218–220.

	MAJITEL	ÚŘAD	HRAD	DRŽBA V LETECH
12.	Olbram Menhartův	Vyšehradský purkrabí (1373–1380)	Škvorec	1354?–1385 ¹¹⁴
13–15.	Olbram, Pavel a Václav ze Škvorce		Škvorec	1385–1420 ¹¹⁵
16.	Frenclín Jakubův	podkomoří (1327–1331, 1350), 1342–1343 ¹¹⁷	Přimda Poděbrady	1328?–1341 ¹¹⁶ před r. 1330?– 1342 ¹¹⁷
17.	Jan (Ješek) Bártův		Křivoklát	1334–1343 ¹¹⁸
18.	Ješek (Heinlin) Eilower	urburěř (1242–1243)	Křivoklát	1343–1347? ¹¹⁹
19.	Menhart Rokycanský		Koloděje	?–1346 ¹²⁰

¹¹⁴ *Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus (1354–1362)*, František Antonín Tingl (ed.), Praha 1867, s. 54 (1354); LC I/2, s. 81 (1367); LC II, s. 86 (1373); LC III et IV, Josef Emler (ed.), Praha 1879, s. 188 (1386). K tomu August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 15*, Praha 1998², s. 225. Srovnej V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 449.

¹¹⁵ LC V, s. 117–118 (1392); LC VII, Josef Emler (ed.), Praha 1886, s. 268 (1418), 278 (1418); *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae II*, Josef Emler (ed.), Praha 1872, s. 82 (1411), 146 (1419). K držení hradu dalšími příslušníky rodu po roce 1420 A. SEDLÁČEK, *Hrady 15*, s. 225.

¹¹⁶ Hrad Přimdu měl v zástavě spolu s písařstvím berně Plzeňského kraje, *Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen*, Ferdinand Tadra (ed.), in: *Archiv für österreichische Geschichte* 63, Wien 1882, č. 66, s. 387–390. O významu, který držbě tohoto hradu připisoval, svědčí i jím samým často používaná titulatura purkrabí na Přimdě (*Frenclini Jacobii purchravii in Pfreimberch*), RBM IV, č. 496, s. 199 (1337); č. 1029, s. 413 (1341); č. 1194, s. 478 (1342). Jako purkrabí na Přimdě uváděn také v *Jacobi*, č. 8, s. 4 (1328–1329?); č. 27, s. 14; č. 74, s. 33 (1333–1346?); č. 89, s. 41 (1336); č. 97, s. 44 (1336); č. 180, s. 73.

¹¹⁷ Hrad Poděbrady obdržel spolu s úřadem popravce přilehlého kraje. Jako „...iudex provincialis in Poydibrad“ se uvádí v *Jacobi*, č. 92, s. 42 (1331); č. 129, s. 56; č. 186, s. 74 (před r. 1330); č. 204, s. 80–81 (před r. 1330); č. 220, s. 85. Srovnej A. SEDLÁČEK, *Hrady 12*, s. 4. Kromě dvou zástavních hradů Poděbrad a Přimdy vlastnil kunratickou tvrz spolu s okolními majetky (*municionem nostram Chunraticz*) a rozličná jiná zboží. *Summa Gerhardi*, č. 110, s. 135–136.

¹¹⁸ RBM IV, č. 1353, s. 548. K politickým okolnostem, za kterých Jan Bártlův hrad získal J. ŠUSTA, *České dějiny II/3*, s. 217–218

¹¹⁹ RBM IV, č. 1291, s. 518. Srovnej *Summa Gerhardi*, č. 65, s. 384–387 a *Jacobi*, č. 189, s. 75. K Heinlinovi a jeho držení Křivoklátu s veškerým podílem na veřejné moci, která k hradu podle zvyku náležela i s leníky a many J. ŠUSTA, *České dějiny II/3*, s. 390–391.

¹²⁰ RBM IV, č. 1679, s. 667; A. SEDLÁČEK, *Hrady 15*, s. 201. K tomu srovnej V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 456–457.

	MAJITEL	ÚŘAD	HRAD	DRŽBA V LETECH
20–21.	Václav a Menhart Rokycanský		Koloděje	1346–1356 ¹²¹
22.	Pražský měšťan Mikuláš		Koloděje	1356 ¹²²
23.	Martin Rotlev	urburěř (1377), mincmistr (1378–1382)	Koloděje	1392 ¹²³
24.	Martin (Martínek) Rotlev		Koloděje	1395–1408 ¹²⁴
25.	Jan (Johánek) Rotlev		Koloděje	1408–1436 ¹²⁵
26.	František (Frána) Rokycanský		Okoř	1356?–1380 ¹²⁶
27.	Jan starší Rokycanský		Okoř	1380–1391 ¹²⁷

¹²¹ RBM IV, č. 1679, s. 667. Někdy před rokem 1356 Menhartovi synové Václav a Menhart hrad spolu s vesnicí Hole prodali, *Reliquiae tabularum I*, s. 70. K tomu A. SEDLÁČEK, *Hrady 15*, s. 201. Srovnej *Summa Gerhardi*, č. 178, s. 512.

¹²² *Reliquiae tabularum I*, s. 70: „Nycolaus miles, civis Pragensis“. Srovnej A. SEDLÁČEK, *Hrady 15*, s. 201.

¹²³ LE IV, s. 386 (1392); „Martinus Rotlew residens in Kolodiey“, V. V. TOMEK, *Základy I*, s. 121 (1392).

¹²⁴ *Reliquiae tabularum I*, s. 580 (1398); 591 (1401), 601 (1403); *Libri erectionum Archidieocesis Pragensis saeculo XIV. et XV.*, Liber VI (1397–1405), Antonín Podlaha (ed.), Praha 1927, s. 107 (1399), 180–181 (1400); *Archiv český 7*, Josef Kalousek (ed.), Praha 1887, s. 608 (1400); *Reliquiae tabularum II*, s. 45 (1408). Roku 1417 se ještě připomíná jako „Martinus dictus Rotleb de Kolodiey et de Stupicz“, ale o rok později se tituloval pouze přídomkem ze Stopic (Zdobnic?), Tamtéž, s. 134 a 144. Přesto měl na kolodějském zboží 20 kop grošů platů až do roku 1426, kdy se i tohoto podílu zbavil prodejem, *Archiv český 26*, Josef Teige (ed.), Praha 1909, s. 420.

¹²⁵ *Reliquiae tabularum II*, s. 45 (1408), 144 (1418), 156–157 (1436); *Archiv český 3*, František Palacký (ed.), Praha 1844, s. 509 (1434); A SEDLÁČEK, *Hrady 15*, s. 201–202.

¹²⁶ LC I/1, s. 146, 178 (1361); LC III–IV, s. 44 (1375), 94 (1378). Poprvé by se podle nově postaveného hradu měl psát již roku 1356, V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 457.

¹²⁷ LC III–IV, s. 140 (1380), 199 (1388), 219 (1390), 115 (1379); *Reliquiae tabularum I*, s. 515 (1388). Po Okoři se psal ještě roku 1396, kdy již sídlil v Čelákovících. LC V, s. 266 (1396). K tomu August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 8*, Praha 1996², s. 231–232.

	MAJITEL	ÚŘAD	HRAD	DRŽBA V LETECH
28.	Mikuláš Augustinův	podkomoří (1403–1404)	Oheb Vildštejn Egrberk Okoš	1408 ¹²⁸ 1408 ¹²⁹ 1411–1413 ¹³⁰ 1413–1416 ¹³¹
29.	Ludvík (Lojza) z Florencie	dvorský apatykář (1409–1419?)	Okoš	1416–1421 ¹³²
30.	Zikmund Huler	podkomoří (1387–1402, 1404– 1405)	Boršengryn Orlík	1392–1395 ¹³³ 1395–1405 ¹³⁴
31.	Ondřej Huler		Orlík	1405–1408 ¹³⁵

¹²⁸ Hradý Oheb a Vildštejn dostal spolu s Petrem Zmrzlíkem ze Svojšína do zástavy v hodnotě 800 kop grošů. *Zbytky register*, č. 763, s. 111 (1408).

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ *Reliquiae tabularum II*, s. 83 (1411), 91 (1412); *Archiv český 2*, František Palacký (ed.), Praha 1842, s. 186 (1412), 204 (1413); V. V. TOMEK, *Základy II*, s. 28 (1411), 12 (1412), 80 (1412). K tomu také August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrže Království českého 14*, Praha 1999², s. 73.

¹³¹ CIM I, č. 131, s. 212 (1413); AČ 1, s. 193, 204 (1413); 379 (1414); *Reliquiae tabularum II*, s. 110 (1414); LC VII, Josef Emler (ed.), Praha 1886, s. 109 (1414); *Zbytky register*, č. 687, s. 97 (1414); V. V. TOMEK, *Základy II*, s. 28 (1414); A. SEDLÁČEK, *Hrady 8*, s. 232–233.

¹³² *Reliquiae tabularum II*, s. 132 (1416); V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 486–487. Roku 1418 se uvádí jako držitel některých okolních vesnic, A. SEDLÁČEK, *Hrady 8*, s. 233.

¹³³ *Zbytky register*, č. 232, s. 46–47 (1392); AČ 2, č. 328, s. 186–187 (1395). K tomu August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrže Království českého 13*, Praha 1998², s. 60, 64–65.

¹³⁴ V listopadu 1395 Zikmund Huler hrad Boršengryn spolu s městečky Kynžvartem, Žandovem, vesnicemi a clem směnil s Hyncíkem (Hynčíkem) Pluhem za hrad Orlík. Ten hrad držel královským lénem, proto se směnou musel souhlasit král Václav IV, AČ 2, č. 328, s. 186–187; č. 333, s. 187; č. 419, s. 201. Roku 1398 se již psal po nově nabytém hradu, LC V, s. 310 (1398); LC VI, s. 11 (1399), 68 (1402), 81 (1402), 82 (1402), 132 (1404). K tomu srovnej V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 492–493 a A. SEDLÁČEK, *Hrady 11*, s. 60.

¹³⁵ LC VI, s. 153 (1405), 161 (1405); *Archiv český 28*, Josef Teige (ed.), Praha 1912, s. 371b (1405); AČ 2, s. 187 (1408); A. SEDLÁČEK, *Hrady 11*, s. 60.

Obr. č. 1. Erb pražské patricijské rodiny Olbramoviců pocházející ze znakové galerie na hradě Laufu u Norimberka. Zřejmě se zde projevil blízký vztah Olbrama Menhartova ke dvoru a k samotnému císaři, jenž nechal někdy kolem roku 1361 mezi erby předních šlechtických rodin českého království zobrazit olbramovické rodové znamení, které tvořilo pět stříbrných plamenů v červeném poli. Foto Robert Novotný.

Obr. č. 2. Znak kutnohorské patricijské rodiny Ruthardů v chrámu sv. Jakuba v Kutné Hoře z poloviny 14. století. Foto autor.

Obr. č. 3. Pečeť kutnohorského patricije Štěpána Pirknera pocházející z roku 1324. Na zachovalé okrouhlé pečetě můžeme spatřit rodový znak Pirknerů – svislou březovou větevku s pěti listy na dlouhých řapících, která vyrůstá ze tří kopců a vychází ze špičky štítu. V pečetním poli pak nacházíme všechny rytířské atributy – trojhranný štít, přilbu s klenotem a příkrývadly. Archiv Národního muzea, sign. A 55. Foto Jiří Bareš.

Obr. č. 4. Praha 1, Melantrichova ulice, bývalý dům „U Melantrichů“. Vyobrazení zápasu sv. Jiří s drakem z doby před polovinou 14. století (obraz dnes nezvěstný a patrně byl zničen). V době vzniku malby dům s největší pravděpodobností patřil pražskému patricijovi Donátu Rostovi, který byl zřejmě jejím objednatel. Dřevoryt podle kresby A. Wiehla. Převzato z Mittheilungen der k. k. Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale 20, 1894, s. 178 (Knihovna Národního muzea, sign. 95 B 19).

DIE REFLEKTION DER HÖFISCHEN KULTUR IM STÄDTISCHEN UMWELT IM 13. UND 14. JAHRHUNDERT

Seit der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts können wir in der Umgebung des böhmischen Königs die städtischen Patriziatsangehörigen finden, die hier hauptsächlich die montanistischen Ämter ausübten. Am häufigsten besetzten sie das Münzmeisteramt und das Amt des Urburer; später besetzen sie auch die Kämmerer-, Unterkämmerer- und Hofrichterämter. In die nächste Umgebung des Königs gelangten nicht nur die mächtigen und reichen Patrizier, sondern auch jene Stadtbewohner, die nicht dem Patriziat angehörten. All diese Leute müssen wir dem königlichen Hof zurechnen. Es handelt sich dabei vornehmlich um königliche Straßenwächter, Bader, Schneider, Barbieri, Apotheker, Schankwirte und Goldschmiede. Anfangs rekrutierten sie sich aus den Reihen der königlichen Untertanen, aber bereits seit dem Ende des 13. Jahrhunderts begannen sie, sich in den Prager Städten anzusiedeln und gewöhnliche Stadtbürger zu werden. Die Nähe der in den Hofämtern tätigen Stadtbürger zum Herrscher bezeugen einerseits die königlichen Urkunden, in deren Zeugenreihen sie auftauchen. Zum anderen wird dies sichtbar an zahlreichen urkundlich bezeugten Kontakten dieser Bürger zum Adel. Es war nur eine Frage der Zeit, bis das kontinuierlich prosperierende Patriziat in der unmittelbaren Königs Umgebung an Einfluss gewann und dabei zugleich die Impulse der höfischen Kultur aufnahm. Das aristokratische Selbstverständnis des städtischen Patriziats bildete die Voraussetzung für die Rezeption der Hofkultur in den Städten. Diese wird an der durch das Patriziat übernommenen Adelsheraldik und Sphragistik, an Formen der Repräsentation in Mode, innerer künstlerischer Ausstattung der Stadtgebäude und patrizischen Grabmälern sowie am Ankauf von Burgen deutlich.